

UJ SZEMLE

16. szám. II. évfolyam.

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Budapest, 1908 aug. 15.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Alkotmány-utca 23. szám.

Előfizetési ára: Félévre 12 kor., negyedévre 6 kor. Egyes szám ára 1 kor. Megrendelhető bármely könyvkereskedés útján.

Az osztrák-magyar monarchia a Balkánon.

Mivel Bismarck politikája folytán 1866 óta a monarchia expansiv evolúciójának egyedüli terrenuma a Balkán, Ausztria-Magyarország bizonyos térhódítási szférát iparkodott előkészíteni a maga számára ezen a területen. Lássuk már most, hogy van-e a monarchia balkáni expansiójában individualitás, vagy pedig igaz-e a szláv és latin sajtónak az az állítása, hogy Ausztria-Magyarország a Balkánon csupán a német Drangnak az előfutárja? A ki figyelemmel vizsgálja a monarchia Balkán-akcióját, alig különböztetheti meg ebben a monarchikus egyéniség és a Drangnak való szolgálás intenczióit; ha meg intencziók helyett az eredményeket tekinti, akkor konstatálnia kell, hogy amennyiben a monarchia önmaga számára akart célokat elérni a Balkánon, úgyszólván elejétől végig rosszul választotta meg a célok elérésére szolgáló eszközöket. Azok az eszközök ugyanis, melyekkel a monarchia dolgozott a Balkánon, Ausztria tradícióihoz fűzött atavisztikus eszközök voltak, a melyek az idők előrehaladása során nem kvadrálhattak többé sem a Balkán faji evolúciójának hatásaival, sem pedig ama konstallációkkal, a melyekbe a monarchia éppen a faji evolúció folytán került. És így, ezzel az akcióbeli erőtlenséggel szemben a pártatlan kutató nem is veheti rossz néven a latin, angolszász és szláv sajtónak ama tételét, hogy Ausztria-Magyarországnak a berlini

szereződés alapján bekövetkezett előnyei a német expansiv erő kifolyása.

Tagadhatatlan az, hogy a berlini kongresszus után a monarchia előnybe jutott a pánszláv és pánszláv törekvésekkel szemben. Boszniában az orosz terjeszkedési vágytól megriadt Stambulov-párt, Szerbiában Obrenovics Milán Ausztria-Magyarország felé húzott. Montenegrónak vasútépítő joga a monarchia kezében, Bosznia és Hercegovina az osztrák és magyar hatalom okkupációja alatt volt. Ráadásul pedig az egész szerbséget hét felé szórta szét Bismarck. Ilyen kedvező volt a helyzet a monarchiára nézve a Balkánon a berlini kongresszus után.

S ha a letűnt évtizedeket átugorva, most vetünk egy pillantást a Balkánra, látnunk kell, hogy Ausztria-Magyarország ugyancsak rosszul használta ki ezeket a neki biztosított előnyöket, mert preparált helyzet és konszolidált viszonyok helyett ma vallási, szociális bajok és a nagyhorvát, nagyszerb, meg nagybolgár ideák körül tülekedő rokonfajok antagonizmusa, szerb-bolgár macedóniai zavarok, Montenegro meg Szerbia rivalizálása tartják felfordulásban, sőt forrongásban ezt a területet. Vagyis bizonyos, hogy a monarchia a Balkánon nem jól oldotta meg a feladatát.

Természetes, hogy a berlini szerződésben ráoktroyált sorsot legnehezebben viseli el a szétdarabolt szerb faj, a mely a német és a magyartól támogatott osztrák befolyásnak tulajdonítja — még pedig alaposan — hogy neki nem lehet sem fajilag egyesülnie, sem gazdaságilag érvényesülnie. De nemcsak a

szerbek egyesülési vágya, hanem ezzel szemben Nagy-Horvátország és Nagy-Bulgária eszméje, valamint magának a két önállósított szerb dinasztianak vetélykedése, ez az egész vonalon antagonisztikus helyzet, a melynek lehetetlen és túrhetetlen voltát az európai nagy imperializmusok súlya alatt az összes délszlávok érzik, szülte meg a délszláv lélekben azt az elkeseredett kedélyállapotot, a mely a délszlávok radikálizmusát és szociális törekvéseit is merőben más világitásba helyezi, mint a nyugoti államokéit. A délszláv radikálizmus a nyugoteurópaival ellentétesen éppen a délszláv orthodoxiában rejlő ősi konzervativizmus fellobbanása a nyugat latinizáló tendenciáival, vagy pl. Boszniában az osztrák politika révén már rá is kényszerített latin kulturával és gazdasági monopolista irányzattal szemben: a nemzeti nyelv, a nemzeti orthodoxia és a maga kis földjének féltése a nyugati, latinizális és monopolizáló inváziótól. Ez a délszláv radikálizmus.

Már a pánrussz és pánszláv kérdés tárgyalásakor kifejtettük, hogy az orosz czári politika nem volt őszinte, a mikor a Balkán-orthodoxiába beledobta a pánszláv törekvéseket; mert hiszen tudnia kellett volna, hogy a szláv felszabadulás mind az osztrák és magyar monarchia, mind a Balkán területén első sorban szociális kérdés, a melylyel szembehelyezkedett akkor, a mikor konzervatív politikával közeledett a balkán-népek felé. A szláv fajnak a Balkánon gazdaságilag is elnyomott szerepe van a hódító fajok mellett. A mi a monarchiában élő orthodox szlávval szemközt a lengyel, a német, meg a magyar, ugyanaz volt a balkán-szlávra nézve a török; míg a felszabadult balkán-államokban, a hol nagybirtokosság nem keletkezett, s a hol a tőke csakis kereskedelmi kezekben összpontosult, egy erőszakos, konzervatív nagybirtok-politika hátráltatta a szláv evolúciót. Hasonló helyzetük volt a szlávoknak a monarchiában, valamint Boszniában is, a mely utóbbi tartományban a földbirtokos bégek zsarnokoskodtak a szláv paraszton.

Ausztria-Magyarország, a mikor átvette a balkáni népek faji evolúzióinak irányítását, nem számolt az orthodoxizmus és a szláv psyché szociális viszonylatainak a kérdéseivel, hanem egészen nyers hódítási politikát inaugurált, ráigyekeztvén oktroyálni e fajokra a latin kulturát és ezzel a katholicizmust, holott az orthodox nemzeti öntudat már száz esztendő óta ki volt fejlődve e népekben. Közgazdaságilag pedig a monarchia azt a monopolisztikus irányzatot vitte bele balkánpolitikájába, a mely monopolisztikus rendszer csak sorvaszt, de szabad ipart, kereskedelmet, népjólétet fejleszteni képtelen. És a mikor e politikájához magukban az illető néprétegekben, és az illető közvéleményben nem talált támasztékot, akkor a centrumból egyes személyekkel és személyek által akarta ráerőszakolni a fajokra latinizáló és monopolisztikus befolyását.

Ezek a monarchia intenczióit szolgáló személyek voltak a multban Milán király és Kállay Benjamin. Az egyik Szerbiában, a másik az okkupált Boszniában, de mindkettőnek politikája egyöntetű irányításra vezethető vissza, a mi abból is kiviláglik, hogy Kállay csak azután vállalkozott Bosznia vezetésére, a mikor 1881-ben, mint az osztrák és magyar belügyminisztérium első osztályfőnöke, Milánnal oly értelmű konvenziót kötött, a mely szerint a szerb király kötelezte magát, hogy Szerbia semmi tekintetben sem fog beavatkozni Bosznia ügyeibe.

Bosznia.

Nézzük, mi történt Boszniában a Kállay-regime alatt?

A katholicizmusnak korántsem volt akkora befolyása Boszniában az okkupáció előtt, mint az után. A bosnyák nép előtt népszerű jó francziskánus barátok, a kik néha még fezen is jártak, egészen hozzásimultak az odavaló néplélekhez, s ez a magyarázata, hogy a bosnyákoknak nem is volt velük soha bajuk.

Az okkupáció után azonban beleültettek Boszniába egy katholikus érseket, két kath.

püspököt és egész csomó kanonokot, a kik valamennyien Horvátországból mentek át és egytől-egyig fölesküdt katonái voltak a nagy-horvát eszmének. Ehhez járulnak a jezsuiták szarajevói és travniki kollégiumai, amelyek szintén a nagy-horvát propaganda szolgálatában vannak. S mindezekkel kapcsolatosan feltűnik a Boszniában eladdig ösmeretlen prozelita-fogdosás és a kath. papság pénzzel vesztegeti meg a szülőket, hogy gyermekeiket átkeresztelhesse.

1894-ben kinevezik Stadlert a balkán-országok orthodox keresztény népe közt az unió művének apostoli biztosává, s a katholizálás oly nagy mérvben folyik, hogy Szarajevóban, a hol az okkupációkor 400 katolikus volt, ma 30,000 a katholizáltak száma. Az osztrák hivatalnoki kar, a melynek legnagyobb része horvát vagy lengyel, a bécsi kulturát iparkodik ráerőszakolni a bosnyák népre, s így a Vatikánnal együtt segíti elő a nagyhorvát eszme keretében megnyilatkozó katolikus propagandát. A központi (boszniai) kormányzat hiába akarná fékezni a papok túlbuzgalmát, a klérust a Vatikán buzdítja, s magának a központi kormányzatnak kultuszosztályában levő horvát tisztviselői kar szintén hozzáidomul a papok propagandájához.

Ezzel a nagy katholizáló és horvátosító hajszával karöltve jár az «orthodox-rész» mesterségesen kiszínezett fogalma, s Boszniában kiadják a jelszót, hogy az orthodoxia a pánrusszizmusnak az ágense, s hogy következképp minden orthodox mozgalmat csirájában kell elfojtani és hazaárulásnak kell bélyegezni. Ez az erőszakoskodás, ez az üldözés, ez a hajsza eredményezte azután azt, hogy a délszláv psyché (mert hiszen az osztrákkal szemben az összes orthodox délszlávok egyetértenek) megmétélyeződött, s alattomosá, csökönyössé vált, tehát sokkal megbizhatatlanabbá, mint azelőtt, a mikor alkalmazkodó és nem latinizáló politikával talán még tartósan biztosítani lehetett volna a monarchia részére a délszláv rokonszenvet.

Közgazdasági téren ugyanazt a centralisztikus, monopoliomos irányzatot tapasztaljuk

Boszniában osztrák kiadásban, mint a minőt már Magyarország viszonyainak tárgyalásánál említettem a magyar párturalom szempontjából. Ez a monopolisztikus rendszer, a mely néhány tőkepénzes kielégítésére bázirozódott, lehetetlenné tette a szabad kereskedelem és ipar fejlődését, s e kereseti ágaknak a szabad versenynyel járó megizmosodását. Boszniában, a hol még csak nemzeties színezete sem volt, mert hiszen az osztrák tőkée volt a haszon, még sokkal inkább, mint Magyarországon. Osztrák nagyvállalatok, nevezetesen a «Handels und Transport Actien-Gesellschaft» és az «Union-bank» domináltak az okkupált területen. A «Handels und Transport Actien-Gesellschaft»-nak úgyszólván bérbeadták a vasutakat, mert fuvarozásra, közraktárakra kizárólagosságot adtak neki, és neki juttatták a póstajáratokat is. A «K. k. priv. Landesbank für Bosnien und Hercegovina», a mely szintén a bécsi tőke expositurája, egyedüli elárusítója lett a sónak, dohányynak, bélyegnek, és a jelzalogkölcsonöket is csaknem mind ez a vállalat látta el. Az uzorai czukorgyár alapítása szintén a «Landesbank» révén történt. Kállay olyan szerződést kötött a bankkal, hogy ez nem volt köteles a deficitet vállalni; s mivel a czukorrépa rosszul termett, a mutatkozó deficitet a népen hajtották be, olyképp, hogy potomságra szorították le a répa árát. És ráadásul ugyanekkor beeresztették Boszniába az osztrák és magyar monarchia czukorkartelljét, a mely olcsóságával konkurált a boszniai czukornak. Az «Union»-bank lett az erdők engedményese. E mellett a kormány olyan slendrián gazdálkodást űzött, hogy az erdőüzemeknél — miként ez a központi kormányzat zárószámadataiból kiderült — egymillió előirányzat helyett két millió lett a jövedelem; vagyis kétszer annyi fát vágta ki, mint a mennyit előre terveztek. Hasonló történt a tizedjövedelemnél is, a hol az előirányzott két millió helyett négy milliót préseltek ki a népen.

Kállay e gazdálkodása mellett még azt a baklövést is elkövette, hogy az orthodoxok-

tól való féltében a Boszniában élő törökségre próbálta bazirozni a politikáját, hogy ez ne maradjon csupán a katholicizmus területére izolálva. Csakhogy számításán kívül hagyta, a mit pedig tudnia kellett volna, hogy európai viszonyok, európai kultúra és közigazgatás mellett a mohamedánság nem képes megélni. És így mialatt Kállay Boszniában üldözte a délszlávokat és európai módon dédelgette a mohamedánokat, a hajlamuk ellenére dédelgetett mohamedánok elszegényedtek és kivándoroltak, az üldözött délszlávok pedig orthodoxyájuk erejénél fogva erkölcsi erőre kaptak. Vagyis Kállay éppen a megfordítottját érte el annak, a mit akart.

Az ő halálával az a regime teljesen csődbe jutott. A csődtömeget Burrián vette át. Burrián ösmerte a viszonyokat, és rendszerváltozást akart, a közeledés és megértés politikáját óhajtván inogurálni. Ez eleinte úgy látszott, hogy sikerül is neki. Az orosz egyezmény Aehrenthal külügyi politikájának első részében Ausztria-Magyarországot is más irányba terelte, s a monarchia külpolitikája egy darabig békésebb húrokat kezdett pengetni az orthodoxyával szemben. Ez a biztató helyzet azonban csakhamar megváltozott, s Burrián a maga rendszerváltozásával Boszniában magára maradt. Magyarország, a melynek nincs érzéke a szláv szempontok iránt, nem támogatta; Ausztria a Gross oesterreichistákkal megpaktált katholicus horvátság révén újra a katholizáló horvát propagandát kezdte portálni; a Vatikán a szarajevói érseket bizgatta Burrián politikája ellen; a boszniai kormány saját hivatalnokai, a kik már Kállay iskolája szerint rendezkedtek be a maguk kisebb-nagyobb basáskodásaiba, szintén a csődbe jutott régi katholizáló, latinizáló és spiczliskedő politikát igyekeztek fenntartani, mereven elzárkózván az orthodox elemek elől; s mindezekhez hozzájárult még a katona-párt, amely Kállay erős egyénisége előtt meglapult, de a mely Kállay halála után, élén Albori táborszernagygyal, mindazt a hatalmat és jogkört vissza akarta csikarni a hadsereg számára, a melyet azelőtt Filip-

povich és a Württembergi herczeg gyakorolt Boszniában (a mikor a központi boszniai kormány hatásköre úgyszólván csak a financiális ellenőrzésre szorítkozott) s a melyet annak idején Kállay ragadott volt magához.

«A tábornoki karban — írja a «Vaterland» — a mai boszniai állapotokat egész nyíltan tűrhetetleneknek és veszedelmeseknek mondják és éppen nem titkolják azt a véleményt, hogy Bosznia Ausztriára nézve elveszett, ha gyorsan új kormányzati rendszert nem kezdenek.»

Látjuk tehát, hogy Burrián teljesen izolálva maradt azzal az akciójával, a mely az ellentétek simításában és az orthodoxyával szemben tanúsítandó nagyobb türelemben látta a boszniai állapotok javulását. Pedig Burrián politikája lett volna kétségtelenül a helyes. Az orthodoxyát ugyanis a Balkánon már magával ragadta a modern civilizáció s vitte a reakció ellen. Szerbiában akkor már régen skupstina volt; Montenegro szintén várandós volt az alkotmánynyal; csak éppen Bosznia nem kapott még autonómiát. Miért nem kapott? Burrián jól tudta, hogy az autonómiátlan Bosznia egész Európa előtt könnyen olyan színben tüntetheti föl a boszniai kormányzatot, hogy ez a maga népszerűtlensége miatt nem mer jogot adni a bosnyák népnek, mert fél, hogy egy bosnyák autonómikus szervezet leszavazná. Ez pedig nagy szegénységi bizonyítványa a Kállay regimenek.

Azalatt, amíg Kállay nyomta az orthodoxokat, a boszniai új szláv generáció tanult, és egyetemeket végzett; s a mikor aztán diplomával a kezében hazament Boszniába, ott nem adtak neki terrenumot az érvenyesülésre, az ügyvédekre numerus chausus-t csináltak, nem adtak neki munkát, nem adtak neki kenyeret, hanem izgatóknak kiáltották ki őket. Ezzel hajtották bele ezt az új, tanult generációt a sajtóban való izgatásba a kormány ellen.

A boszniai szerb párt két részre oszlik. Egyik a régi Seftanovics- és Sola-féle párt. Ezek főleg azért elégületlenek, hogy a Kállay-

féle monopóliumokban mind bécsi finanzia-
lis körök ülnek és így a gazdagabb szerbek
nem tudnak közgazdasági tevékenységhez
jutni.

Ezzel a monopólista szerb ellenzékkel
szemben — érdekes jelenség — fejlődött ki
az új radikális szerb-párt, az egyéni érvénye-
süléstől elzárt diplomás fiatalok pártja. Ezek
indították a kormány ellen a sajtóháborút.
Vezérik Krulj Uros, lapjaik a «Narod», a
«Szrbszko Riecs», és Banjalukában az «Otadz-
bina». E lapoknál Szerbiából is alkalmaztak
embereket, a miért a horvát sajtó hazaaru-
lóknak bélyegzi őket.

Burrián igen jól tudta, hogy a szerb né-
pességben is kifejlődött a politikai érzék. Ez
okból nem akart elzárkózni az ifjú radikáli-
soknak ama kivánsága elől, hogy Szarajevó-
ban értekezletre gyűlhessenek össze. Ez lett
volna az első lépés a haladás felé, de Burrián,
Bécsesél, sőt saját hivatalnokaival szemben is,
már ennél a lépésnél magára maradt. A sza-
rajevói értekezletet (1907 nov.) megelőzőleg
Stadler szarajevói érsek egy interviuban
(1907 szept.) kijelentette, hogy a boszniai
szerbek szeparatiztikus törekvéseket propa-
gálnak, és így Boszniát Horvátországhoz kell
csatolni. Ekkor kezdődött a horvát és bosz-
niai katolikusok megpaktálása a Gross-oes-
terreich-chal. Stadler nyilatkozatára volt vá-
lasz a szarajevói értekezlet (vagy mint ők
nevezték: a bosnyák és hercegov népmeg-
bizottak skuptsinája), a mely kimondta, hogy
Bosznia s Hercegovina teljes autonómiát,
népképviseletet, többségi kormányt, ingyenes
kötelező népoktatást, önálló vámterületet kö-
vetel, és kimondta, hogy a nevezett két tar-
tomány, a mely a török császárságnak integ-
rans része, szerb ország és így hivatalos
nyelve legyen a szerb. Ezek a határozatok
meglehetősen túlzottak, mert hiszen a köz-
szabadságok ily széles élvezetére a bosnyák
népkontingens még aligha ért meg, ámde a
túlzás hibáiba bizonynyal a szerény kivánsá-
gokat is ridegen elutasító Kállay-féle osztrák-
magyar elnyomó és monopólista rendszer ra-
gadta bele az új radikalizmusokat.

A szerb-horvát antagonizmus eközben egyre
metszőbbé válik Boszniában, sőt már nyílt
összekoczczanások (kávéházi verekedés) is
történnek, és Seftanovics, a régi szerb-párt
vezére, kijelenti, hogy nem ül le egy asztal-
hoz a boszniai kormány tagjaival. Megkezdő-
dik a nagy-szerb agitáció, vagyis a horvát-
szerb, a boszniai és magyarországi szerbek
közös akciója, Pribicevics horvát-szerb kép-
viselő vezetésével. A községi választásoknál,
t. i. Boszniában, a horvát párt a zsidóság
segélyével (a mely ott is kormánypárti) le-
veri a szerb pártot. A nagy-horvát sajtó ki-
kiáltja, hogy az egész nagy-szerb mozgalom
Pasics szerb miniszterelnöknek a műve, a
ki — írják — a nagy-szerb propagandával
szeretné visszaszerezni a rossz kereskedelmi
szerződések és rossz politika folytán eljátszott
népszerűségét. A bosnyák sajtóban erre meg-
jelenik az «Otadzina» cikke, a mely azt
írja, hogy a bosnyákok a szerbekkel együtt
fegyverrel verjék ki a németeket Boszniából.
A cikk szerzőjét, a ki ausztriai alattvaló,
letartóztatják és pörbe fogják. Ugyanekkor
a szerbiai «Vecserna Novosztj»-nak katonai
körökből sugalt cikke háborút akar üzenni
Ausztria-Magyarországnak, még pedig a siker
reményében (!) — így mond a cikk —
azért, mert a monarchia konglomerát, Szerbia
pedig egységes.

Ezután történik, hogy Aehrenthal, a ki
Budapesten találkozik az osztrák-magyar
belgrádi követtel, leleplezi a nagy-szerb pro-
pagandának magyarországi ügynökeit. A szerb
sajtó tiltakozik a vád és a boszniai sajtó ül-
döztetése ellen, és folyik, kavarodik tovább
a bonyodalom a nagy-szerb és a nagy-horvát
antagonizmus körül; még pedig annál vehe-
mensebbül, mert a nagy-szerb eszme is, mely
a nagy-horvát eszme is ugyanannak az egy
terreneumnak a jövő birtokáért tülekedik
egymással.

Nyilvánvaló ebből, hogy milyen nehézsé-
gek közé keveredett kiegyenlítő akciójával
Burrián. A boszniai hivatalnok sereg, érezvén
a Kállay-regime vonaglását, görcsösen ra-
gaszkodik a hatalomhoz, és ez okból szítja

az ellentéteket, lázítja a szerbeket, s elárasztja cikkeivel a sajtót (Magyarországon a «Pester Lloyd»); a «Vaterland»-ban a Luegerékkal megpaktált horvátok támadtatják Burriánt, hogy ne adjon reformokat s tartsa fenn a katolikus horvát propaganda működését, másrészt pedig a már említettem katona-párt sűrgeti a kormányzat szigorítását. Innen magyarázható, hogy Burriánnak, e különben komoly tehetségű államférfiúnak szerepe az orthodox nagy-szerb és a katolikus nagy-horvát imperialisztikus törekvések malomköve közt úgyszólván összeörlődik, és legalább eddigelé látható eredmény nélkül tűnik el, mialatt a kulturájában előrehaladt, egyetemzet végzett radikális új szerb generáció terrenumot és kenyeret követel a maga számára, s egyiket sem kapván meg, izgatja a jószándékú, de akaratában megkötött kormányzó hatalom ellen a népet.

Ez Bosznia mai helyzete.

Szerbia.

Vegyük szemügyre most már, hogy mit tett a monarchia külpolitikája Szerbiában?

Mindenekelőtt, mint magától értetődő jelenséget, konstatálni kell, hogy a szerbség a berlini kongresszuson történt szétdarabolása miatt nem volt elégedett a helyzetével. A boszniai okkupáció után a szerbek örömmel fogadták az osztrákot, mert úgy gondolkodtak, hogy ha már Bosznia okkupálásával kizárták is az összes szerbek egyesülését, mégis abban bizakodtak, hogy Obrenovics Milánnal majd osztrák protekturátus alatt hozhatnak létre (Bosznia nélkül) valamilyen szerb egyesülést. Bevezeteskép pedig remélték, hogy Maczedóniában is az osztrák protekció fogja segíteni őket a török és a bolgár ellen. Ezért látták szívesen Milán alatt a szerbek az osztrák közeledést.

De, hogy a kongresszusokon, mint pl. a berlini kongresszuson is megrajzolt mappák, a melyeken szétagolják a fajokat, mennyire nem érnek semmit, mutatja az a nevezetes körülmény is, hogy mihelyt Boszniában felütötte fejét a szerb ellenes horvát propa-

ganda, nyomban megkezdődött a szerbiai szerbek bizalmatlankodása az osztrák és magyar monarchia iránt. Vagyis boszniai szerb és szerbiai szerb már akkor, minden propaganda nélkül radikálisok voltak.

A szerbiai antipathia jelére fogta közre Milánt az osztrák és magyar diplomácia, hogy édesgesse vissza a szerbeket. A mikor 1881-ben Kállay lekötötte Milánt, hogy nem avatkozik Bosznia dolgaiba, ő maga pedig átvette Bosznia kormányzását, ugyanakkor azt kívánták Milántól, hogy olyan pártot szervezzen odahaza, a melyikkel azt tehet, a mit akar, vagyis, a mit Bécs akar. Milán erre megteremtette Szerbiában az osztrák politikát űző «haladó» pártot. Most már nyitott ajtaja volt az osztrák érdekek Szerbia felé; be is tódult rajta, és azon módon foglalta el a kínálkozó terrenumot, akárcsak a boszniai üzleteknél. Szerbiába is bevonult az osztrák monopolizmus, a mely a népnek nem az érdekeit, csak a zsírját nézte, épp úgy, mint a hogy a «Handels und Transport Actien Gesellschaft» vagy az «Union-bank» Boszniában.

Ausztria-Magyarország a kereskedelmi szerződések megkötésénél sem volt tekintettel Szerbiára, a mely a berlini szerződésben adott helyzeténél fogva export dolgában teljesen ki van szolgáltatva a monarchiának. A «Länder-Bank» szintén nagy pusztítást vitt véghez a szerb nép közt. Mindennek az lett az eredménye, hogy a szerbek meggyűlöltek Ausztriát és meggyűlöltek Milánt, a kinek politikáját elnevezték «osztrák-politiká»-nak; a dalmát-hercegovai lázadást (1882) követte 1883-ban Szerbiában a zaicsári fölkelés, a melyet Milán vérbe fojtott ugyan, de a gyűlöletet, a mely a lelkek fenekén maradt, nem bírta kiirtani. Az 1885-iki bolgár győzelem (Battenberg Sándor) még elviselhetetlenebbé tette a helyzetet, s Milán, nem hallgatván az osztrák és a német kormány biztatásaira, saját népének gyűlölködése elől végre is kénytelen volt elmenekülni Szerbiából, a melynek alkotmányt adott, trónjára pedig, egyelőre Risztics régenssége mellett, kiskorú

fiát ültette. A berlini szerződés inangurálta osztrák befolyás tehát rövid idő (körülbelül 10 év) lefolyása alatt végképen csütörtököt mondott a Balkánon, Szerbiában és Boszniában egyaránt abból az egyszerű okból, mert a monarchia nem törödvén a nép-psyhével, személyekre (Milán és Kállay) bazirozta a politikáját, holott pusztán csak személyekkel nem lehet a népek evolucióját sem feltartóztatni, sem pedig régi medrükbe visszaszorítani. «Habár fölül a gálya» — mondja a nép-evolucziók elnyomóiról találóan Petőfi Sándor — «s alul a víznek árja, azért a víz az úr».

Milán politikája osztrák politika volt, s az orthodox néplélekben az osztrák politika egy fogalommá nőtt össze a faji reakció mester-séges elnyomásának gondolatával. A berlini kongresszus megállapodásai ab avo ellenszen-vesek voltak a szerbség előtt, de ezt az anti-pathiát az osztrák és magyar monarchia gyű-löletté tudta fokozni maga ellen, holott ebben a Balkán-politikában is tulajdonkép a német Drangnak volt öntudatlan eszköze. A mikor Ausztria a «Los von Rom» mozgalom miatt közeledett az oroszhoz s Boszniában a Kállay-regime alatt ennek folytán egyelőre szünetelt a katholizáló osztrák politika, Szerbia akkor már az Obrenovicsokra nézve elveszett és Oroszország már interveniált a Karagyorgyevicsok érdekében.

Sándor király ugyan megkísérlette a menekülést a fenyegető konstellációból s Goluchovszkival egyezményt akart kötni, amely szerint a monarchia segítse egy, Maczedonia ellen viselendő háborujában, mert a fiatal király már csak így remélte, hogy megmentheti a trónját ; de Goluchovszki erre nem vállalkozott, mert nem akarta megrontani az osztrák-magyar-orosz entente-ot. Így jutottak be a király-gyilkosság révén Szerbia trónjára a Karagyorgyevicsok.

Péter király alatt az orosz már szabadon intrikál a monarchia ellen, a mely végre is rájön az orosz diplomácia alattomos politikájára. Szerbia megköti Bulgáriával a vám-uniót, a mely ugyan a valóságban nonsens, mert hiszen Szerbia is, Bulgária is agrár-

állam s így mindkettő csak azt adhat el egymásnak, a mire nincs szüksége: t. i. terményt, de a mit nélkülöz, pl. ipari cikket, egyik sem kaphat a másiktól, mert egyiküknek sincs iparuk), de mindenesetre alkalmas volt arra, hogy legalább forma szerint, egy lépést jelentsen a balkán-konföderáció eszméjének realizálása felé. A monarchia és Szerbia közt kitör a gazdasági háború. A kereskedelmi szerződést felmondták. Szerbia a francia Creusot-czégnél rendelt ágyut, francia kölcsönt vett föl, piacokat keresett Egyiptomban, Máltában, Bordeauxban, főleg marhakivitele számára; lanszirozza a duna-adriai vasutat, szóval az egész vonalon megkezdte a harcot Ausztria és Magyarország ellen.

A szerbek részt vettek a fumei rezolúcióban Ausztria ellen, a mire az osztrákok újra a bolgárokkal és a horvátokkal kerestek barátkozást a szerbek és magyarok ellen. Aeren-thal mindjárt hivatalba léptekor tüntető barátságot mutatott a bolgárok iránt, s kedvükért eltörölte a kapitulárekat; kieszközölte, hogy Ferdinánd fejedelmet Ferencz József Ischlben fogadja és quasi elismerje, olyan rendjelt adván neki, a melyet csak királyoknak szokás adományozni.

A szerb vállalkozásokat az említett új piacokon nagy veszteségek érték s erre indul meg Szerbiából a Gross-Oesterreichchel szemben a nagy-szerb propaganda. A horvát lapok szerint Pasics állítólag már 1904-ben átnyújtott volna Péter királynak egy memorandumot, a melyet «koronázási program»-nak neveztek el és a melynek értelmében Péter királyt az összes szerbek királyává koronáznák. A nagy-szerb agitáció kiterjed Magyarország délvidékére, Horvátországra, Boszniára és Herczegovinára. Pasics Belgrádban külön nagy szerb propaganda bizottságot alakított, a melyet a szerb külügyminiszterium maczedon osztálya irányít és lát el pénzzel. Megirtuk már a kis imperialismusokról szóló részben, hogy ez a bizottság Boszniát már fel is osztotta kerületekre s minden kerület élére titkos kerületi főnököt állított, rendkívüli megbizatással és rendes fizetéssel.

Végre most tavasszal — a mint ez már ismeretes — Aehrenthal lerántja a leplet a nagy-szerb propagandáról s annak magyarországi ügynökeiről. Ez a leleplezés természetesen nagy kavarodást okoz a magyar, szerb, horvát és osztrák sajtóban, pro és contra. A szerbek védekeznek, tiltakoznak és czáfolnak, a horvátok s a velük egyetértő «Vaterland» (Lueger lapja) pedig heves támadásokat intéznek a szerbek ellen, a kiknek (t. i. a monarchiabelieknek) szemükre hányják, hogy hazaárulók. Már 1804-ben — írják a horvát lapok — Karlóczán Stratimirovics metropolita egy orosz herceget kért fel a szerbség fejedelmének; 1864-ben pedig a híres omladina, a mely miatt akkor Magyarországon Tisza Kálmán Miletics Szvetozár magyar országgyűlési képviselőt minden immunitása daczára elfogatta és bezáratta, szintén hazaáruló tendenciával történt. Felsorolják e lapok a bosnyákok érdekében rendezett szerbiai meetingeket és felhányják, hogy Obrenovics Sándor meggyilkolása is a nagy-szerb propagandának a műve. Végül arra a konkluzióra jutnak, hogy ha Andrásynak sikerült megállítani a szerb terjeszkedést a berlini szerződéssel, akkor Aehrenthalnak ugyanez sikerülni fog most a szandzsák vasúttal.

Nem kell magyarázni, hogy a szandzsák vasút hallatára a szerb sajtó a duna-adriai vasúttal felel, a melytől azt reméli, hogy fel fogja szabadítani a szerbeket az osztrák és német járom alól.

Mindent összegezve, úgy látszik, hogy a nagy-szerb propaganda valóban van és működik. De ha meg van is ez a propaganda, csodálkozni a szerbség elégtelenedése miatt alig lehet. Az a szituáció, a melybe a berlini kongresszus helyezte a szerbeket, csakugyan abszurd és türehetetlen. A nevezett szerződés megállapította Szerbia királyságát és nehogy ez a Szerbia egykönnyen egyesíthesse az összes szerbeket, riválisául felállította Montenegro fejedelemséget, hogy a két vetélkedő fejedelmi ház ellentétes érdekei (a miről az 1907 telén Montenegróban fölfedezett szerbiai bombák is eléggé tanuskodhatnak) minél messzebb vigyék

egymástól a két «haza» szerbjeit s kiirtsák belőlük az összetartozandóság érzetét. Nagyobb biztonság okáért Montenegro és Szerbia között Boszniát és Hercegovinát osztrák és magyar okkupáció alá vetették a legridegebben elkülönítve tőle és egymástól a két szerb államot. Maga Bosznia és Hercegovina nem tartozván sem Ausztriához, sem Magyarországhoz, nem találhat módot az egyesülésre sem, a tényleg osztrák uralom alatt levő (bár jogilag Magyarországhoz tartozó) dalmátokkal, sem a horvátországi szerbekkel. Végül a magyarországi, ausztriai, horvátországi és boszniai részekén kívül a macedóniai (ó-szerbiai) szerbeket (Kossovo-völgye) direkt beékelték az albánok puszkacsövei elé czéltáblául. Ha Ó-Szerbia határán a prizrendi albánt a török tartja Damokles kardjaként a szerb feje fölött akkor a nagy-horvát imperializmust a német meg a pápa biztatja ellene, s a szerbnél erősebb bolgár imperializmus szintén léket üt a szerb evolúción. Kérdjük ezek után, vajjon csakugyan lehetséges-e a XX. században Európában, hogy a diplomácia annyira szét daraboljon egy fajt csupán azért, hogy az a faj ne tudjon boldogulni? És kérdjük főképen azt, vajjon helyes-e ez a szét darabolás és az evolúciónak a szét darabolással együtt járó mesterséges visszafajtása akkor, midőn az egyes népek fogyasztó képességét tudvalevőleg az illető népek kulturfoka határozza meg?

Úgy véljük, nem lehet gazdaságos politika: elnyomni a fejlődésben egy fajt csak azért, mert ennek a fajnak evolúciója antagonizmusba jöhet a mi imperialisztikus törekvéseinkkel. Igaz, hogy nehezebb, de egyúttal sokkal helyesebb, okosabb és célravezetőbb lenne az elnyomás helyett a békés kiegyenlítés eszközeit keresni és meg is találni. S ha osztrák tradíció az, hogy a most szóban forgó faji ellentéteket (t. i. a szerbet és horvátot, a melyek a maguk imperialisztikus törekvéseiben ugyanazon a terrenumon akarnak érvényesülni) ki kell élesíteni, akkor konstatálnunk kell, hogy ez a tradícionális osztrák politika a monarchiában és Boszniában élő szerbek és horvátok

egymásra uszításával és gyöngítésével magának a monarchiának izomszárait támadja és gyöngíti meg. Ne beszéljen itt senki gyarmat-politikáról, mert a gyarmatok nem az anyaország testében, hanem attól távol messzeségben élnek, és még ott is sok szó fér ahhoz, vajjon gazdasági szempontból egyáltalában előnyös-e gyöngíteni a gyarmat népét, és így annak fogyasztó képességét. Itt azonban egymással rokon népekről van szó, a melyek (t. i. a monarchián kívül és a monarchián belül élő szerbek) izomzati összefüggésben vannak egymással, s amelyeknek izomszállai éppen ezért mind bevezetnek a monarchiába, s ez a magyarázata, hogy a szerbeket gyöngítve, a monarchia voltaképpönmagát erőtlentíti.

Az öngyilkosnak is van ereje ahhoz, hogy felvágja az ereit, ám hova lesz ez az erő akkor, ha az erekből majd kibugyogott a vér? A szlávok, nevezetesen a délszlávok is a monarchiának mindenesetre jelentékeny nép-erei, s azt hiszem, eléggé nyilvánvaló tétel, hogy a szerb néplelket kiölni akarni és ezáltal az anarchiába belevinni, Ausztria és Magyarország részéről helytelen politika épp úgy, mint a hogyan a berlini szerződés hét részre osztott szerb-mappája a népek feltarthatatlan evolúciója szempontjából nonseus.

A lengyelséget ugyanúgy földarabolták, de azoktól elvették az állami létet is; a földarabolt részeket pedig ugyanakkor erős, konszolidált államok kötelékébe szorították. És a lengyelség ennek daczára, lám, még mindig él, és még mindig ellenállást fejt ki. Hogyan számíthatnak tehát a szerb centripetális erő megfojtására, a mikor a szerbeknél ott van az önálló Szerbia, meg az önálló Montenegro, amelyek folyvást szítják a szerb-ségben az egyesülés gondolatát! És hiába tették egymás riválisává Montenegrót és Szerbiát, a szerb nép-psyhe ebben a rivalizálásban is élni fog, sőt, ki tudja, talán még jobban kiköszörülődik, mígnem egyszer csak olyan élessé válik, hogy elvágja a lenyüggő kötelékeket, s akkor szabad ellenség gya-

nánt áll majd szemben az osztrák és a magyar imperializmussal. Nem jobb volna ezt megelőzni? Ha félnek a szerbek egyesülésétől, nem jut eszükbe, hogy magukhoz kellene vonni őket előnyösebb gazdasági helyzet megoldásával (pl. vámszövetséggel), katonai konvenczióval, vagy valamely hasonló módozattal, a mely később olyan államszövetséggé fejlődhetnék ki, a minőben a német, vagy a svájci államok vannak egymással?

Ma ez természetesen lehetetlenség; ám ennek is Ausztria az oka. Ez idő szerint ugyanis az a helyzet, hogy Magyarország is agrár-állam lévén, egy teljes szerb-vámszövetség egészen tönkre tehetné a magyar termelést. És itt derül ki megint az osztrák politikának az az óriási baklövése, hogy Magyarországot rövidlátó kapzsiságból nem igyekezett az ipari fejlődésnek ama fokára segíteni, a melyen ma Ausztria áll. Akkor, de csakis akkor, nem veszedelmünkre, hanem előnyünkre válnék egy szerb vám-unió.

A népek erőviszonyainak alakulásában nincsenek ugrások. A mit évtizedek, sőt évszázadok elmulasztottak, azt egy-kettőre jóvá tenni nem lehet. De a helyzet szanálásának irányát azért már most meg lehet szabni. És Ausztria-Magyarországnak már most inaugurálnia lehetne oly politikát, a mely megadná a lehetőséget arra, hogy a mai káros és veszedelmes antagonizmusok helyett idővel az imént vázolt konszolidált állapotot hoz majd magával a messze jövőendő.

BLASKOVICH SÁNDOR.

Az 1875-ik évi Tisza-féle fuzió története.

(7)

Az elhangzott támadásokra Szláv József miniszterelnök hosszabb beszédben felelt. Igen ügyesen védte a kormány álláspontját. Kifejtette, hogy a keleti vasút részvénytársaság igazgatóságának a pénze elfogyott akkor, midőn a 80 mértföld vasútból csak 36 mértföld, a nagyváradi-kolozsvári rész volt még készen, a

többi pedig Kolozsvártól Brassóig munkában volt, a munkálat különböző stádiumában. Fontos államérdek volt ezen munkálat befejezése s azért a kormány nem akadályozta a vasút igazgatóságának a kiépítés befejezésére az adott viszonyok között egyedül alkalmas intézkedéseit. Kijelenti azonban, hogy a kérdéses másodosorozatú elsőbbségi részvényekre vonatkozólag egy bankcsoporttal tárgyalást folytatott s ezek hajlandónak mutatkoztak a kérdéses címleteket a zálogból való kiváltás után 615 árfolyam mellett átvenni. Ez által az államnak a kiváltásra fordított 17 millió forintja vissza fog térülni.

A kérdés tárgyalása még három napig tartott. Simonyi Ernő egy egész ülést kibeszélt. Az egész dologért a kormányt tette felelőssé. Vádolta a kormányt először azért, hogy a részvényeknek, de különösen az elsőbbségi kötvényeknek oly mód felett olcsó árfolyamon való eladását meg nem akadályozta, de vádolta másrésztől azért is, hogy a másod-sorozatú elsőbbségi kötvényeknek jogosulatlan kibocsájtását és ez által a részvényesek nagy megkárosítását, a részvények teljes elértékteleltetését így lehetővé tette. Ezért a törvényjavaslat visszautasítását és a kormány felelősségre vonását indítványozta. A következő napon Tisza Kálmán szólalt fel. Ő a kérdés jogi részének eldöntését a bíróra bizza. A törvényjavaslatot a kiküldött bizottság bejelentéseig nem tartja elfogadhatónak s határozati javaslata lényegében megegyezett a Ghyczy által beadott határozati javaslattal. A kérdéshez oly sokan hozzászóltak, hogy február 2-án még délutáni ülést is kellett tartani. Végre február 3-án megtörtént a szavazás. A 443 igazolt képviselő közül igennel, tehát a törvényjavaslat elfogadására szavazott 166, nemmel szavazott 155, távol volt 111, tehát a kormány 11 többséggel győzött. Az ellenzéki lapok ezt a szavazást tovább analisálták és már a rákövetkező napon a nevek felsorolásával megállapították, hogy nemmel szavazott 27 jobboldali képviselő; az igennel szavazók között volt hét miniszter, négy volt miniszter: Tisza Lajos, Tóth Vilmos, Gorove

és Kerkápoly Károly; három bankigazgató és 16 miniszteri hivatalnok. Négy nappal később, február 7-én a főrendiház is elfogadta a törvényjavaslatot.

A dolog tehát el volt rendezve. Az állampénztár kiváltotta az elzálogosított másodosorozatú elsőbbségi kötvényeket s eladta azt egy bankcsoportnak 61½ papirforint árfolyammal. Így állott akkor az ország hitele. Néhány év múlva a keleti vasut államosítása alkalmával a magyar állam ugyanazon címleteket is a teljes névértékben 100 aranyértékű forintjával fizette ki. Az ország ilyen nyomoruságos hitelviszonyai mellett valóban nagy szükség volt arra, hogy a 21-es bizottság Tisza Kálmán javaslata értelmében ne csak a deficit megszüntetésére, de az ország hitelének helyreállítására is tegyen javaslatot. Maga a szavazás illetén eredménye valóságos veresége volt a kormánynak s annak megtörténte után pár nappal felmerült a kormány lemondásának a híre. Ezt a kormánypárti lapok is regisztrálták, de hozzátették, hogy a kormány bevárja a 21-es bizottság javaslatait s azt, hogy lehet-e majd azon javaslatok alapján új kormányt létesíteni. Addig a kormány csak olyan javaslatokat tárgyalhat, melyek nem képeznek pártkérdést.

Már február 8-án megkezdte a kormánypárti «Pester Lloyd» az akkoriban csakhamar hírre vergődött vasárnapi vezércikkeit. Ebben a február 8-iki vezércikkében többi közt azt mondja: «Az országgyűlés elején megvolt az a többség, melyre a kormány támaszkodhatott; de ne ámítsuk magunkat, ez megszűnt. Ma már nem arról van szó, hogy a magyar miniszterelnököt Szlávynak, Sennyeynek, Lónyaynak, Ghyczynek vagy Tiszának hívják, hanem arról, hogy egyáltalában legyen valaki, a ki képes olyan kabinetet alakítani, mely kompakt parlamenti többségre támaszkodik és ismét tudja az ország ügyeit erős kézzel vezetni. Talán nem is szükséges megjegyeznünk, hogy itt nem szólunk kizárólag a Deák-párt különböző árnyalatairól. Bármily kellemetlen legyen is némely orthodox Deák-pártinak, még sem hallgathatjuk el, hogy

minden olyatén új kombináció, melyben Tisza Kálmán és Ghyczy hiányzanak, nem nyugt biztosítékot tartós, nyugodt, az ország zavartalan szellemi és anyagi fejlődését előmozdító kormányzatra». Midőn a «P. Ll.» ezen vezércikkét a másik kormánypárti lap, a «Pesti Napló» ismerteti, arra csak azt a megjegyzést teszi: «Úgy látszik, a parlamenti válság kellő közepében vagyunk».

Közbejött a király oroszországi útja, hol a czár nagy ünnepeket rendezett a tiszteletere és hol ezen idő alatt Andrassy Gyula külügyminiszter és az orosz külügyminiszter között messze kihatású megbeszélések s tárgyalások folytak a keleti kérdéstről. És hogy ezen megbeszélések során a két kormány egyetértésre is jutott, azt a legfényesebben bizonyította az a sokszoros kitüntetés, melylyel az orosz kormány és a czár Andrassyt kitüntette. Február 27-ikére várták a király hazaérkezését. Az volt a megállapodás, hogy akkor a miniszterelnök haladéktalanul felmegy Bécsbe a királyhoz, jelentést tesz a minden tekintetben tarthatatlannak látszó helyzetről és magával viszi a kormány lemondását. A miniszterkrízis nem volt ugyan hivatalosan kimondva, de a közélet faktorai közül már senki sem beszélt a jelenről, mindenki a legközelebbi jövő alakulásait találgatta. A helyzet javítására magában a kormánypártban is két nézet volt az uralkodó. Az egyik szerint a Deák-pártot kell egyöntetűvé tenni; a másik nézet egy erős koalícionális minisztérium alakítását tartotta szükségesnek, melynek tagjai legyenek Tisza Kálmán és Ghyczy Kálmán is. A Lónyay Menyhért híveiből álló úgynevezett vacsorapárt csaknem naponta tartott értekezletet és mindannyiszor határozottan ellene nyilatkozott a koalícionális kormány alakításának. A «Pester Lloyd» február 21-iki szintén vasárnapi vezércikkében azt mondja, hogy ha a kormánypárt azt hiszi, hogy a Deák-párt maga is képezhet erős többséget, akkor a párt vezetői állítsák helyre a párt egységét; ha pedig ez nem volna lehetséges, akkor csak a koalíció segíthet és azzal végezi: «Még pe-

dig ennek minél előbb meg kell történni, mert gondoljanak akármit a koalícióról és a jövő alakulásról, az mindenesetre kétségtelen, hogy a mai helyzet a legsiralmasabbak egyike mindazok között, melyben valaha parlament volt». És valóban a parlamenti tárgyalások is vontatottak, egyhangúak voltak. A miniszterkrízis nyilvánosságra jutása folytán az egész politikai életen olyan hangulat uralkodott, mint mikor halott van a háznál.

Végre február 27-én a király hazaérkezett oroszországi útjából. 28-án Szlávy miniszterelnök felment Bécsbe, hogy jelentést tegyen a helyzetről. Bécsből csak márczius 3-án érkezett vissza s azonnal híre terjedt a koalícionális kormány alakítására irányuló törekvéseknek. A vacsorapárt még akkor nap nagy értekezletet tartott, melyben Kemény Gábor elnökölt s az értekezletet megnyitó nagy beszédjében erősen kikelt a koalícionális kormány alakítása ellen. Utána Gozman János Lónyay Menyhértet dicsérte és a hozzá való ragaszkodását hangoztatta. Teleki Sándor a Deák-párt egységének a helyreállítását sürgette. Bujanovits Sándor kifejtette, hogy ők egy jegeczesedési pontul kívánnak szolgálni a Deák-párt megmentésére. Tavaszy Endre azt kívánta, hogy a Deák-párt értekezletén számon kell kérni a kormánytól, hogy van-e krízis? és hogy folytatnak-e koalícionális tárgyalásokat? Pólya József szerint ez a számonkérés czéltalan lenne, mert ha folytatnak is ilyen tárgyalásokat — eltagadják. Radocza János felszólalása után az akkor mintegy 40 tagból álló vacsorapárti értekezlet Bánó József indítványára a következő négy pontban foglalta össze kívánságait: 1. Az értekezlet tagjai a közállapotok javítására készek minden oly minisztériumot támogatni, melynek tagjaiban biztosítékot lát arra, hogy 2. a 67-es kiegyezést mostani alapján és alakjában érintetlenül fentartja és megőrzi, 3. az állami háztartásban az egyensúlyt mielőbb helyreállítja és állandósítja, 4. legfőbb gondját a közigazgatás és igazságszolgáltatás oly szervezésére fordítja, mely által a magyar álla-

miság követelményeinek érvény szereztetik. Ez a megállapodás első sorban Tisza Kálmánnak a koalícionális kormányba való felvétele ellen irányult, azért van mindjárt a 2-ik pontban a 67-es kiegyezéshez való merev ragaszkodás oly erősen hangsúlyozva. A négy pontnak is az az egy nagy hibája van, hogy hiányzik belőle az őszinteség. Nem az a négy pont volt a vacsorapárt valódi kívánsága. Nekik, a mint az kevés idő múlva kitűnt, csak egy kívánságuk volt és pedig az, hogy Lónyay Menyhért, a mint ők mondták, rehabilitáltassék, vagyis az új minisztériumnak tagja legyen. Ezt akkor még nem mondták ki őszintén. Azt remélték, hogy a 67-es kiegyezéshez való merev ragaszkodással megnyerik az úgynevezett orthodox deákpártiakat s így érnek célra.

A Deák-párt zöme és vezető férfiai azonban nem értették el ezt a célzást. A parlament nagy alakja: Deák Ferencz ekkor már súlyos beteg volt, nem vett részt a parlamenti tárgyalásokban, csak legbensőbb bizalmasai: Csengery Antal, Bittó István, Pulszky Ferencz és rokonai Nedeczky István, Széll Kálmán értesítették őt a pártban felmerült mozzanatokról. A miniszterelnök Szlávay József is csaknem naponta megjelent a heteg pártvezérnél. Bécsből visszajövet is sietett Deák Ferenczhez és környezetével tudatni, hogy a király őt arra utasította, hogy egy koalícionális minisztérium alakítására nézve Tisza Kálmánnal kezdjen tárgyalást. Deák Ferencz és környezete ezt helyeselték és így a Deák-párt zöme s legtekintélyesebb tagjai pártolták a koalícionális kormány alakításának eszméjét. A balközéppártban Tisza Kálmán legbizalmasabb párthívei szintén értesültek a dolog illetén állásáról s a koalíciónak létrehozását, ha az lehetséges, ők is helyesnek találták. Csernátony az «Ellenőr» márczius 6-iki számában, midőn a vacsorapárt értekezletéről, ez értekezletnek a koalíció ellen hozott határozatáról ír, erre csak azt a megjegyzést teszi: «Sajátságos látomány minden esetre, hogy a zérusok mily pártot ütnek a numerusok ellen». Célzás volt ez a meg-

jegyzés arra, hogy míg Deák Ferencz és a Deák-párt tekintélyes tagjainak legnagyobb része pártolja a koalícionális kormány alakítását, addig a vacsorapártnak minden esetre kisebb kaliberű politikusai a leghatározottabban ellene nyilatkoznak a zavaros helyzetből való kibontakozás ezen módjának.

Csakhamar híre ment annak, hogy Szlávay miniszterelnök a király utasítása értelmében megkezdette Tisza Kálmánnal a tárgyalást, de híre ment annak is, hogy a megegyezés létrejöttét Tisza Kálmánnak a 67-iki kiegyezés alkalomadtán való megjavítására célzó fentartásai akadályozzák. Ezt a kormánypárti «Pester Lloyd» nem tartotta olyan nagy akadálnak és a márczius 12-iki vezércikkében azt mondja: «Abban semmi sincs, hogy annak idejében tárgyalások indíttassanak meg a két szerződő fél között annak megvizsgálására, vajjon a 67-ben megállapítottnál jobb modus található-e vagy nem? Ha igen, meg kell csinálni; ha nem, az a 67-et erősíti meg». Erre a másik kormánypárti lap, a «Pesti Napló» azt jegyzi meg: «Természetes, hogy a magyar kormánynak nemcsak azt kellene kérdezni az osztrák féltől, hogy nem volna-e található jobb módozat, hanem ajánlani is kellene olyat, a mit jobbnak talál». A «Pesti Napló» ezen felfogását a balközéppárti lapok is osztották és ezen az alapon a koalíció létrejövését lehetőnek nyilvánították. A Lónyay-párti «Reform» azonban e tárgyról így nyilatkozik: «Mint eszmét üldöztük a koalíciót, mint tényt üdvözölni fogjuk; nem mintha helyesnek, üdvösnek tartanók, hanem mert végre szükségesnek látszik. Mint egy bódító babona vette magát a legjobb elmékbe is. Ezt már onnan kiargumentálni nem lehet, ennek végig kell érni, kivirágzani, gyümölcsöt megteremnie, hogy megismertessék a fája és kivágtatván tűzre tétessék. A koalíció az elméknek mai megzavart állapotában már szükséges rossznak látszik: hadd menjen természetes lefolyásának elébe. Ilyformán a koalíciót nem mondjuk jogosulatlan kísérletnek, de mert nem bizunk benne, támogatásunkra elvi részében nem számíthat».

Közben lejött a király Budapestre és — mint az ilyen nagy krízisek alkalmával történni szokott — megkezdődtek a parlamenti vezérférfiak külön kihallgatásai. Tisza Kálmánt márczius 10-én fogadta a király. Tisza Kálmánnak ez volt az első ilyenmű meghívása. Az előbbi miniszterkrízisek alkalmával a király nem hallgatta meg a balközép vezérét. Tisza a király előtt kifejtette nézeteit. A közjogi kérdéseket csak általánosságban érintette, miután nézete szerint azok napirendretüzésének nincsenek meg a feltételei. A belügyi reformokat és véleménye szerint szükséges intézkedéseket illetőleg is elmondotta nézeteit. Említette a polgári házasságot is, mire a király azt jegyezte meg, hogy reméli: csak az úgynevezett szükségbeli polgári házasságot érti, mint a hogy az Ausztriában van. Tisza hivatkozott a Háznak Irányi indítványára hozott határozatára és hivatkozott Deák Ferencznek a juniusi nagy beszédjében ide vonatkozólag tett kijelentésére s a kötelező polgári házasság behozatalát vélte a kérdés leghelyesebb megoldásának. A király ezt nem tartotta sürgős feladatnak. Egyebekben Tisza előterjesztéseit nagy figyelemmel jegyzékbe vette, értesítve Tiszát, hogy a továbbiakra nézve Szlávny miniszterelnök fog vele tárgyalni és a mint mondani szokás, kegyesen bocsájtotta el. Tisza után Kerkápoly Károlyt és Majláth Györgyöt, a főrendiház elnökét fogadta a király. Másnap, márczius 11-én a király meglátogatta a beteg Deák Ferenczet ennek az Angol királyné szállóban tartott lakásán. A király hadsegédével ment Deák Ferenczhez s ott találván Wenckheim Béla személye körüli minisztert, a miniszter és a hadsegéd átmentek Mikes Jánosnak a szobájába s a király és Deák Ferencz egy negyed óráig együtt maradtak s négy szem között beszéltek meg a helyzetet.

Ezután indultak meg érdemlegesen a koalícionális minisztérium alakítására vonatkozó tárgyalások. Szlávny mindenekelőtt Tiszával tárgyalt. A balközéppárt márczius 14-én tartott értekezletén Tisza Kálmán bejelentette pártjának, hogy koalícionális minisztérium

alakítása iránt folynak tárgyalások, melyekben ő is részt vesz, de eredményről még nem számolhat be. Nézeteit írásba foglaltan átadta a miniszterelnöknek s már szintén írásban megkapta az erre vonatkozó észrevételeket. Most a két nézet között fennálló különbséget felett folynak a tárgyalások. Ha lesz eredmény, vagy valami megállapodás, arról a pártot értesíteni fogja. Miután Tisza a miniszterelnöknek írásba foglaltan átadott ide vonatkozó nézeteit és a miniszterelnöknek erre tett észrevételeit a párttal egész szövegében közölte, az értekezlet egyhangú helyesléssel tudomásul vette vezérének eljárását. Tiszának azon írásba foglalt nézetei, illetve a kormányba lépése esetén teendő nyilatkozata, szószerinti szövegében a következőleg hangzott:

«Ma is azon meggyőződésben vagyok, hogy 1867-ben a kiegyezéskor a közös ügyekre nézve helyesebb megállapodásokat lehetett volna létrehozni; ma is azon meggyőződésben vagyok, hogy alkalomadtán lehető lesz ezen ügyekre nézve jobb megállapodásokat hozni létre, de tudom azt, hogy erre három tényező kell és pedig: a többség itt és Ausztriában és Ő Felsege beleegyezése. Ez most egyik sincs meg, miért is ezekre vonatkozólag ez idő szerint semmi vitatkozás gyakorlati eredményre nem vezethet. Tudom azt is, hogy a kormánynak a fennálló törvényeket végre kell hajtani. Az ország helyzete pedig oly komoly, az erélyes intézkedést annyi baj igényli, hogy elég teendő van a jelennek azon feladataival is, melyek saját törvényhozásunk és kormányunk kebelében elintézhetőek. Ezen égető bajok orvoslása és hazánk sorsának ez úton biztosítására léptem be a kormányba, miután arra felszólítottam; és midőn ezt tettem, ismerem azon kötelességemet, hogy mindazt, mi egy kormány tagjának a kötelessége, híven és határozottan teljesítsem, de ismerem azon kötelességemet is, hogy mint minden kérdésre, úgy a közösügyekre vonatkozó kérdésekre is, ha az időt erre nézve elérkezettnek látom, teljes őszinteséggel kifejezzem minisztertársaim és esetleg Ő Felsege

előtt is nézeteimet, — a kormányból való kilépés által biztosítván magamnak a működés szabadságát azon esetre, ha azok el nem fogadtatnának.» Szlávy miniszterelnök ezen nyilatkozatra szintén írásban a következő észrevételeket tette: «1. A nyilatkozat elején azt, a mi arra vonatkozik, hogy most is megvan győződve, hogy lehető lesz a közösügyekre nézve jobb megállapodást hozni létre, ki kellene hagyni. 2. A nyilatkozat utolsó részét kihagyván, a helyett azt kellene kifejezni, hogy minisztersége alatt sem a minisztertanácsban, sem ő felsége előtt nem fogja a közös ügyekre vonatkozó határozatok változtatását szóba hozni; hanem ha azon célok elérése után, melyekre a koalíció megalkult, az időt elérkezettnek látná a közösügyekre nézve létrejött megállapodások megváltoztatására, kilépve a minisztériumból fogja egyéni működésének szabadságát megszerezni». Tehát a Tisza Kálmán nyilatkozatára Szlávy József az orthodox Deák-pártiaknak a 67-iki kiegyezéshez való legmerevebb ragaszkodás álláspontjával felelt.

E két álláspont között a különbség áthidalhatatlan volt s azért már másnap a Szlávy és Tisza Kálmán között folyt tárgyalás megszakadt. Szlávy az után Tisza Kálmán nélkül akart koalícionális minisztériumot alakítani s a kormánybalépésre meghívta Ghyczy Kálmánt és Sennyey Pált is. Ezek azonban tagadó választ adtak. Így a koalíció teljesen meghiúsulván, Szlávy márczius 18-án beadta végleges lemondását, a mit a király el is fogadott. Ugyancsak márczius 18-án a Deák-párt tartott értekezletet. Ezen értekezletben Szlávy József jelentést tett arról, hogy közelebb Tisza Kálmánnal és másokkal egy koalícionális minisztérium alakításáról tárgyalt; megjegyezte, hogy értesülése szerint a párt egyes tagjai azzal vádolják őt, hogy a párt tudta nélkül, a párt háta megett folytatta ezeket a tárgyalásokat... «Ez igaz is!» szólt közbe az értekezletnek egyik tagja, mire Szlávy hevesen visszafelelt: «Ez nem igaz! Azokat a tárgyalásokat én ő felsége utasítására, a párt vezérének, Deák Ferencz-

nek és a párt vezérférjainak tudtával, beleegyezésével és helyeslésével indítottam meg és folytattam». Ez után bejelentette, hogy a koalícionális minisztérium alakítása nem sikerülvén, az ide vonatkozó megbízatását a király kezeibe visszaadta, a ki úgy azt, valamint az egész minisztérium lemondását végleg elfogadta.

Ghyczy Kálmán a középpártnak márczius 16-án tartott értekezletén szintén jelentést tett a koalícionális tárgyalásokról. Ekkor már bejelentette a Tisza Kálmánnal folytatott tárgyalások sikertelenségét is és megtoldotta ezt azzal, hogy akkornap délelőtt Szlávy miniszterelnök meglátogatta őt és felajánlotta neki a pénzügyminiszteri tárczát. Ő azonban kijelentette, hogy a koalíció sikerülése esetén belépni egy olyan minisztériumba, mely a Deák-pártra, a balközép- és a középpártra támaszkodva hatékonyan előmozdíthatná az ország siralmas közviszonyainak javítását, hazafiúi kötelességének tartotta volna; így azonban, midőn csak az eddigi rendszer folytatásáról lehet szó, nem hajlandó tárczát vállalni. A középpárt értekezlete egyhangulag helyeselte vezérének ezen választát és kijelentette egyszersmind, hogy csak olyan kormány számíthat a párt határozott támogatására, mely a parlament ezen pártjainak, a siralmas közviszonyok javítása érdekében való egyesülésén alapul. Ezen határozattal a középpárt pontosan megjelölte álláspontját és kifejezésre juttatta egyszersmind azt is, hogy nem a kormányhoz való közeledés céljából lépett ki azon pártból, melyhez tartozott, hanem azért, hogy a parlamenti pártoknak az ország érdekében szükséges egyesülését előmozdítsa.

Nyomban a Szlávy-kormány lemondásának végleges elfogadása után, már márczius 18-án az esti órákban elterjedt a híre annak, hogy a király Bittó Istvánt, a képviselőház elnökét bizta meg az új kormány megalakításával. Képviselői körökben, különösen a Deák-párti képviselők szelvében beszélték, hogy a királynak Deák Ferencznél tett látogatása alkalmával jött létre az a megállapodás, hogy ha a koalícionális minisztérium létrehozása nem

sikerül, a király Bittó Istvánt, Deák régi barátját és bizalmas hívét nevezi ki miniszterelnökké. Márczius 19-én a kormánypárti lapok már közölték Bittó megbízásának a hírét. A «Pester Lloyd» azt írta, hogy Bittó még nincs formaliter megbízva, de több alkalmas egyénnel érintkezett, hogy azon esetben, ha megbizatnék, képes lenne-e kormányt alakítani. Erre a legnagyobb valószínűséggel maga Deák Ferencz is már jólevele utasította őt, mert Deák tudta, hogy a királynak adott tanácsa értelmében Bittó lesz a kormány alakításával megbízva. Bittó fel is szólított többeket. Első sorban Ghyczy Kálmánt, ez azonban tagadólag válaszolt.

Márczius 20-án a délelőtti órákban csak kevesen voltunk a középpárt klubjában. Ott volt Sipos Orbán, Majthényi Dezső, Horváth Gyula, Szomjas József s még néhányan. Természetesen a krizisről folyt a beszélgetés, midőn ebben a szokatlan időszakban a klubba jött Ghyczy Kálmán is. Meglehetősen izgatott volt. Örült, hogy ennyiönket is együtt talált s elmondta, hogy épen most volt nála Szlávy József, tudatta vele, hogy délután eljön hozzá Pápay udvari tanácsos. Öt órára a király magához hivatja őt. Szlávy azt mondotta, hogy Bittó nem tud minisztériumot alakítani és a király valószínűleg őt — Ghyczyt — fogja a minisztérium alakításával megbízni. Ezen előleges bejelentésnek különösen ez az utolsó pontja tette őt izgatottá. Az ő töprekedő természetével mint egy óriási kérdőjel állott előtte a «quid nunc?» Mi azután iparkodtunk megnyugtatni őt. Mondtuk, hogy nagyon jól van, lesz egy Ghyczy-minisztérium, a melyik fokozatosan vagy egyszerre, de rövid időn létre fogja hozni ami politikai törekvésünk végcélját: az ország érdekében a pártok egyesítését. A mi nem sikerült Szlávyinak, majd sikerülni fog Ghyczynek. Az ő kormányzása alatt rövid időn létrejöhet a pártok fuziója és az erős koalícionális kormány. Ez a kilátás tetszett neki és lassankint belejöttünk annak a kérdésnek a tárgyalásába, hogy ha miniszterelnökké fogna kineveztetni, kikből alakítaná meg a

minisztériumát? Az első kérdéssel hamar készen voltunk. Elnök és pénzügyminiszter Ghyczy lenne, de már a belügyminiszteri tárczánál hosszabb találgatások merültek fel. Végre Ghyczynek támadt egy nagyon jó gondolata. Belügyminiszternek Bónis Sámuel gondolta megnyerhetni. Bónis Sámuel a régi vármegyei és parlamenti élet kiváló vezérférfia volt; ámbár az utóbbi években mint a legfőbb bíróság tanácselnöke az aktív politikai élet hullámzásaiban nem vett részt, de a balközéppártnak birói állása mellett is folyton hű tagja maradt s a balközéppárti klubnak folytonosan közszeretben és tiszteletben álló tagja volt. Így a Ghyczy-kormányban a legfontosabb politikai ponton, a belügyminiszteri tárcza által a balközéppárt is képviselve lett volna. Az eddigi belügyminisztert, Szapáry Gyulát földművelés, ipar és kereskedelmi miniszternek szánta. Trefort Ágostot nem szerette. Azt tartotta róla, hogy «nagyon a papok körmei között van.» Azért kultuszminiszternek Bartal Györgyöt kombinálta. Bartal György a pár évvel előbb megtartott katolikus kongresszuson a liberális irányzat vezetője volt. Azért szerette volna kultuszminiszternek. Azt tartotta, hogy Magyarországon nagyon vigyázni kell arra, hogy «klerikális gondolkozású ember ne lehessen vallás- és közoktatásügyi miniszter». A többi minisztert meg akarta hagyni Ghyczy. Azt mondta: «Tartsák fenn a helyet utódjaik részére — majd ha a pártok fuziója létrejön.» Ghyczy aggodalmas természete ezen tárgyalások alatt egészen megnyugodott. Tetszett neki a gondolat, hogy ő egy a viszonyoknak minden tekintetben megfelelő kormány alakításával nemcsak előmozdíthatja, de rövid idő alatt létre is hozhatja a parlament két nagy pártjának egyesülését. Néhányan hazakisértük őt vas-utczai lakásáig s ott azzal a gondolattal búcsúztunk tőle, hogy az esteli órákban már mint a minisztérium alakításával megbízott miniszterelnök-jelölttel fogunk vele találkozni.

Huszár Imre a «Középpárt» lapnak szerkesztője, Ghyczy Kálmánnak unokaöccse

és benső bizalmasa akkornap nem volt Budapesten. Az esti órákban érkezett haza. A lap szolgája ott várta őt lakásán s megérkezéssel tudatta vele, hogy siessen a szerkesztőségbe, Ghyczy Kálmán ott várakozik reá. Huszár sietett a szerkesztőségbe. Ghyczy Kálmán ott volt s azzal fogadta: «Édes barátom! Tegyetek velem a mit akartok. Én elvállaltam Bittó minisztériumában a pénzügyminiszterséget!» Huszár Imre elképedt erre a kijelentésre és emlékeztette Ghyczyt a középpárti értekezletnek csak néhány nap előtt hozott határozatára. Ghyczy azt felelte: «Már megtörtént. A király óhajtásának nem tudtam ellentállani. Elvállaltam. Hét órákor ott leszek a középpárt klubjában. Ott nyilatkozni fogok. Addig is menj oda és értesítsd barátainkat a dolgok ezen új fordulatáról.» Huszár eljött. A klubban együtt volt a középpárt minden tagja. Az egyes csoportok mindannyian Ghyczy miniszterelnökségéről, vagy ennek meghiusulta esetén a krízis továbbtartásáról társalogtak. Ebben a hangulatban hideg zuhanyként hatott Huszár Imre értesítése. Ezt senki sem várta. Mindenki mást várt és általános volt a pártban a lehangoltság. Pontban hét órákor megérkezett a klubba Ghyczy is. Néhány szót váltott Domahidy Ferenczcel, a középpárt elnökével s azután Domahidy az elnöki asztalhoz menve, megvárta a csengetyűt s a párttagokat értekezletre szólítván, jelentette, hogy a párt vezére, Ghyczy Kálmán nyilatkozni óhajt.

Ghyczy rövid beszédet tartott. Elmondotta, hogy a király őt délutáni 5 órára kihallgatásra meghívta. A kihallgatáson a király elmondotta, hogy Bittó csak azon esetben képes minisztériumot alakítani, ha ő (Ghyczy) elvállalja a pénzügyminiszteri tárczát. Hallja, hogy nem akarja ezt elvállalni s azért ő (a király) is felkéri, hogy küzdje le aggodalmait és vállalja el a miniszterséget. «Én — folytatta Ghyczy — előadtam aggodalmaimat s ő felségétől azon kegyet kértem, hogy tagadó álláspontomon továbbra is megmaradhassak. Ő felsége azt felelte, hogy midőn az ő kérésének engedek, egyszersmind a haza

iránti kötelességemnek teszek eleget. Nem tudtam ellentállani. A király iránti hódolatomnak és a haza iránti kötelességemnek engedve, elvállaltam a pénzügyminiszteri tárczát. Megjegyezte még, hogy a miniszteri tárczát azon határozott kikötéssel vállalta el, hogy kijelenthesse úgy a politikai körökben, valamint a legközelebbi illő alkalommal a képviselőházban is, hogy ő csak a tárczához tartozó kérdésekre nézve fogadja el magára nézve az erkölcsi felelősséget is, a többi kérdésekre nézve csak a törvény előtt való, de nem az erkölcsi szolidaritást ismeri el része gyanánt a kabinetnek leendő, vagy lehető eljárásaiban is. Beszédjét e szavakkal fejezte be: «Hogy a jövőre nézve mit méltóztattok határozni — nem tudom. Azt tudom, hogy minő megállapodásoknak örülnék leginkább s hogy e tekintetben mi volna az én óhajtásom, de nem akarom elhatározásokat befolyásolni s azt egészen bölcsességekre bízom.» Ezzel a párt minden tagjával kezefogva, elhagyta a középpárt klubhelyiségét.

A párt tagjai nagyon levert hangulatban maradtak együtt. Élénken tárgyalták a nap váratlan eseményét. Mindenki érezte, hogy a pártnak nyilatkozni kell, mert most már valóban előtérbe lépett a «quid nunc?» kérdése. A megállapodás az lett, hogy másnap délelőtti 11 órára a párt összes tagjait értekezletre hívják meg s a továbbiakra nézve ezen értekezlet fog határozni. Az értekezlet össze is jött. Jelen volt a párt minden tagja. Az elnök, Domahidy Ferencz előadta a helyzetet és felhívta a pártot, hogy határozzon a jövő magatartása tekintetében. Erre élénk vita indult meg. Néhányan azon véleményben voltak, hogy a párt a maga kompakt egészében kövesse vezérét a kormánypártba és legyen ott Ghyczynek a támasza, a személyes pártja. A párt nagy többsége azonban hallani sem akart arról, hogy a nagy Deák-pártban egy külön frakciót, egy új személyi pártot alakítson s azért túlnyomó nagy többséggel elfogadta és párthatározattá emelte Huszár Imre következő szövegű határozati javaslatát:

«A középpárt megalakulásakor kijelentette, hogy a legközelebbi jövő feladatának mindenek előtt az államháztartás rendezését, abban az egyensúly helyreállítását és a meg-ingott államhitelem megszilárdítását tekinti, mihez a közjogi kiegyezés törvényességét elismerő hazafias pártok közreműködését szükségesnek tartja. Ezen óhajtása oly alakban, mint az véleménye szerint legczélszerűbb lett volna, ez idők szerint nem teljesült ugyan, azonban legégetőbb pénzügyi bajaink sikeres orvoslására és a közhitelem megszilárdítására nézve reményt vél meríthetni azon körülményből, hogy Ghyczy Kálmán, kinek a komáromi választóihoz múlt évi novemberben intézett nyilatkozata szolgált alapul és indokul a középpárt alakulására, ő felsége kívánatára a pénzügyi tárczát elvállalta. E tényben a középpárt azon politikai irány érvényesülését látja, melyért tagjainak nagy része évek óta küzdött Ghyczy Kálmán vezetése alatt. A középpárt ennél fogva kinyilatkoztatja, hogy Ghyczy Kálmán ezentúl is teljes mértékben bírja bizalmát a középpártnak, mely továbbra is az 1873. évi december 11-én kijelentett elveinek alapján áll; másfelől azon kormányt, melynek Ghyczy Kálmán tagjává lett, mindazon a korszerű és szabadelvű haladás irányának megfelelő kezdeményezéseiben és tetteiben, melyek a középpárt megalakulási nyilatkozatában kifejtett elvekkel összhangzásban vannak, támogatni és gyámoltítani fogja.» Ezt a határozatot a párt olyan nagy többséggel hozta, hogy az ellenkező véleményt, azt, hogy a középpárt kövesse vezérét és in conpore lépjen be a Deák-pártba, csak néhány, a Lónyay-frakcióhoz tartozó párttag támogatta. Ezek azután, névszerint: Tarnóczy Béla, Benedikti Albert és Lónyay József ki is léptek a középpártból és visszatértek a Deák-pártba.

Az értekezlet tagjai a határozat meghozatala után testületileg elmentek Ghyczy Kálmán vas-utcai lakására. Ott a párt elnöke előadta a vezérnek a határozat tartalmát; megemlítette azt is, hogy voltak a pártnak olyan tagjai is, a kik azt tartották volna

czélszerűnek, ha a párt a maga egészében belépne a nagy többséget képező Deák-pártba s ott támogatná vezérét; de a középpárt túlnyomó többsége ezt nem fogadta el, mert sokkal jobbnak, sokkal czélszerűbbnek tartja, ha vezére iránt való nagy bizalma folytán a miniszterré lett vezérét mint különálló párt támogatja. Nem akar tehát a kormánypártban egy, esetleg ott rossz szemmel nézett, külön frakciót képezni, hanem mint önálló párt tartja meg és érvényesíti a vezére iránt való őszinte bizalmát, a miről Ghyczy Kálmánt a párt elnöke a párt nevében biztosítja. Ghyczy szívesen fogadta a párt tagjait. Ő valóban azt óhajtotta volna, hogy a középpárt tagjai kövessék őt és lépjenek be vele együtt a Deák-pártba. Midőn az előtte felolvasott párthatározatból megértette, hogy ez az óhajtása nem teljesülhet, úgy tett, mint az okos méhecske, kivette a határozatból azt, a mi neki kellemes volt s igen nyájas szavakkal megköszönte a «csekély személye és szerény működése» iránt való bizalmunkat. Rövid beszélgetés után igen szívélyesen bucsúzott el tőlünk, de azért ebből a búcsúzásból nagyon kitünt, hogy ez a pártnak, mint olyan-
nak, jóformán búcsúisztelgése volt nála, mert a párt határozatában kifejezett különállás elvágta a középpárt és Ghyczy Kálmán közt fennállott összeköttetés minden szálát.

A középpárt vezér nélkül maradt ugyan, de határozatával nagyon ráczáfolt az ellenzéki, különösen a szélsőbaloldali lapok és képviselők azon állítására, hogy a középpártnak a balközéppártból kilépett tagjai a hatalomhoz való közeljutás céljából szervezkedtek külön párttá. «Éhesek voltak» szokták mondani. No hát a középpárt tagjai megmutatták, hogy ez nem igaz. Nyitva állt előttük az út arra, hogy vezérükkel együtt belépjenek a kormánypártba, a hol némelyiket talán terített asztal is várta volna, de a balközéppártból kilépett középpártiak, a hozott határozatukkal valamennyien bebizonyították, hogy ők a balközéppártból kilépve sem személyi pártot nem akartak alkotni, sem a hatalomhoz való közeljutás nem csábította

öket. Külön párttá alakulásukkal a parlament két nagy pártjának fuzióját iparkodtak előmozdítani. Miután ez nem sikerült és pedig nem sikerült még azon alakban sem, a mint azt Ghyczy Kálmán miniszterelnökségével rövid idő alatt elérhetőnek vélték, a középpárt megmaradt ellenzéki álláspontján. Ghyczy Kálmán mint miniszter megkínálta a középpárt tagjai közül Horánszky Nándort a pénzügyminisztériumban, Domahidy Ferenczet a miniszterelnökségnél minisztertanácsosi állással, de egyik sem fogadta el.

Az új minisztérium kineveztetése a hivatalos lap márczius 21-iki számában jelent meg. Miniszterelnök Bittó István; pénzügyminiszter Ghyczy Kálmán; földművelés, ipar és kereskedelmi miniszter Bartal György lett, a többi miniszter megtartotta tárczáját. Másnap, márczius 22-én a vacsorapárt nagy értekezletet tartott és kijelentette, hogy a Bittó-Ghyczy-miniszteriumot támogatni fogja. Ez a párthatározat megvilágította azt is, hogy a középpártból miért léptek ki a pártnak a Lónyay-frakcióhoz tartozó tagjai. A balközéppárt is márczius 22-én tartott értekezletet. Ez értekezleten váratlanul megjelent Ghyczy Kálmán is és körülbelül ugyanazt adta elő, a mit a középpártban elmondott. Az erkölcsi felelősség tekintetében kikötött fenntartása a balközéppárt tagjaira igen jó hatást tett, valamint azon kijelentése is, hogy ő csak a király határozott kívánságára vállalta el a tárczáját, mert ő csak egy koalícionális minisztériumban volt volna hajlandó tárczát vállalni. Váradny Gábor, az értekezlet elnöke, a Ghyczy személye iránt való bizalom erős hangsúlyozásával köszönte meg a Ghyczy látogatását.

A Bittó-Ghyczy miniszterium működése.

Az új kormány megalakulása első pillanatra megváltoztatta az általános parlamenti helyzetet. A Lónyay-párt márczius 20-án értekezletet tartott, melyen a saját győzelmének tekintve azt, hogy a koalíciós miniszterium alakítása megghiúsult, örömeiket fejezték ki a felett, hogy a Deák-párt konsolidá-

lódott és kijelentették, hogy a Bittó-Ghyczy miniszteriumot támogatni fogják. Ez egy nagy mondás volt, de nem őszinte, vagy legalább is nem utógondolat nélkül való. Az ő valódi óhajtasuk, valódi törekvésük az volt, hogy Lónyay Menyhért az új miniszteriumban tárczát kapjon. Ezt azon alkalommal nem érték ugyan el, de remélték, hogy el fogják érni, ha szorosán sorakoznak a Deák-párt ügynevezett zöméhez; a Deák-párt azon intrazingens tagjaihoz, a kik a Deák-párt megbonthatlanságára, a párt programjának sérthetlenségére esküdtek és a pártok fuzióját, vagy az ezen alapuló koalíciós miniszterium alakítását egész energiájukkal ellenezték. Így azután látszólag a Deák-párt ismét egységes volt, de ezen egységes állapotot csak azon értelemben kellett és lehetett venni, a mily értelemben a többféle különböző politikai és személyi tendenzia mellett a Deák-pártot általában egységesnek lehetett mondani.

A képviselőház márczius 23-án tartott ülésében mutatkozott be az új miniszterium. Bittó miniszterelnök hosszabb programszerű beszédet tartott, melyben mindenk előtt visszapillantást tett a legközelebbi időkre. Ismertette a nehéz pénzügyi helyzetet, melynek súlyos voltát csak a közelebbi időkben ismerték fel. Általános volt a nézet, úgy mond, hogy a felmerült bajokat csak a pártok egyesülésével lehet orvosolni, azután így folytatja: «És valóban ha volt valaha oly idő, midőn az ily iránybani kísérleteknek sikerét méltán remélhette a közérdek iránt érezni tudó honfikebel, úgy bizonyára a mostani idő volt olyan, midőn az általános ziláltság és zavar tolytán már-már egy parlamenti válság felé sodortatánk. Mindazonáltal az idevonatkozó mindkét részből lojális tárgyalások megghiúsultak, annak folytán a kormány lemondott. Ily körülmények között hivatván fel ő felsége által egy új kormány alakítására, nem lehetett más feladatom, mint az, hogy megkisértsem legalább részben létesíteni azt, mit egész teljességében létesíteni tisztelt elődömmnek létesí-

teni nem sikerült. És az ez iránybani fáradozásaimat fényes, a hazára nézve, úgy hiszem, felettebb örvendetes siker koronázza. Két jeles tehetségnek, de különösen azon kitűnő férfiúnak megnyerése által (élénk éljenzés jobb- és bal oldalon), ki daczára előhaladott korának és egynémely politikai kérdésekre nézve a mienktől eltérő nézeteinek, elég hazafias önfeláldozással birt a kormányba lépni és a pénzügyi bajok orvosolásának súlyos feladatát vállalaira venni.» Kijelenti azután, hogy legfontosabbnak a pénzügyi bajok megszüntetését tartja, de ezenkívül a felmerülő kérdésekben is lesznek a kormánynak előterjesztései, azonban gondosan kerülni kíván minden olyan kérdést, a mi a pártok egymáshoz való viszonyát élesebbé tehetné, minthogy a pártok együttműködését tartja a haza érdekében a legszükségesebbnek.

A szépen előadott beszédnek nem volt valami nagy hatása. Ma, midőn az eseményektől már jó 34 évi távolságra vagyunk, ebből a beköszöntő beszédből is kiolvashatjuk, hogy az oly nagy erejűnek tartott Deák-párt csak úgy volt képes a törvényhozás előtt megállható és parlamenti többségre számítható kormányt alakítani, ha a kormányba való belépésre az ellenzék egyik vezérért, Ghyczy Kálmánt is megnyerte. Ezen sikerével el is dicsekszik az új miniszterelnök a programmbeszédjének itt szószerint idézett részében. Ez önvallomásszerű nyilatkozaton kívül azonban a programmbeszéd befejezéséből az is kitűnik, hogy a pártok egyesülése még mindig nem került le a napirendről. Még mindig fennállott az az óhaj, hogy a Deák-párt és a balközéppárt között jöjjön létre egy olyan közeledés, mely a két pártnak együttműködését lehetővé teszi.

Bittó beszédjére először Irányi Dániel felelt és kifogásolta Andrassy Gyula külügyminiszternek azon eljárását, hogy a lefolyt miniszterkrízis alatt lent járt Budapesten és befolyást gyakorolt a Magyarországot magát érdeklő kérdés elintézésére, holott ahhoz mint közös külügyminiszternek nem volt joga. Ezt a felszólalást a képviselők által-

ban legalább is nagyon tapintatlannak tartották s azért nagyon könnyű volt Bittónak arra felelni. Az utána felszólaló Simonyi Ernő meg az udvari titkok szentségét akarta védelmezni és szemrehányást tett Tisza Kálmánnak a végett, hogy a kihallgatása alkalmával a király és Tisza Kálmán közt folyt megbeszélések egyes részleteiről némely lapok közleményeket hoztak. Tisza azonnal felelt és emlékeztette Simonyit arra, hogy azon kifogásolt hirlapi közleményeket ő megjelenésük után azonnal dementálta. Így a szélsőbal részéről meglehetősen halvány és hatás nélkül való felszólalásokból állt a Bittó programmbeszédjére adott felelet. Erre a programmbeszédre Tisza Kálmán igen röviden felelt: «Azt tartom — úgy mond — hogy minden kormánnyal szemben, legyenek bár annak egyénei inkább, vagy kevésbé bizalomgerjesztők, az ellenzéknek eljárása az, hogy elvárja őket a tettek mezején (élénk helyeslés balról). Én tehát nem mondhatok saját meggyőződésemmel a tisztelt miniszteriumnak az ellenzék padjairól egyebet, mint azt, hogy elvárom a tettek mezején és akkor fogom magamat a teendőkre nézve elhatározni.»

Igy ment végbe a Bittó-Ghyczy-kormány bemutatkozása. Azután megkezdődött a ház munkálkodása. Első volt a miniszterelnökké lett Bittó helyére új elnököt választani. A többség Perczel Béla első alelnököt. A balközép elnökjelöltje Várady Gábor volt választotta meg, ennek a helyére pedig Bánó József második alelnököt. A második alelnök helyének betöltésénél ismét kísérletet tettek Lónyay Menyhért hiveinek a kienkesztelésére és ezt az alelnöki állást felajánlották Lónyay Jánosnak, de Lónyay János a korára való hivatkozással nem fogadta azt el. Megválasztották azután második alelnökkül Thorma Károlyt. A delegátusok megválasztásánál a Deák-párt azon része, mely a Lónyay-frakció viselkedését folyvást rosszallotta és elítélte, ezen érzelmeinek észrevehető jelét is adta az által, hogy a Deák-párt azon tagjai Bánó József és Kemény Gá-

bor nevét a szavazó listán törölték, mert őket tartották az akkor úgynevezett vacsora-párt legbuzgóbb tagjainak, azért azonban ezek mind a ketten bejutottak a delegációba, hova a középpárt részéről is három tagot választottak és pedig: Domahidy Ferenczet, Horn Edét és Papp Lajost.

A nagy reményekkel kiküldött 21-es bizottság hosszas tanácskozások után elkészítette jelentését és azt mint 65 ülésének eredményét beterjesztette a képviselőházhoz. Ezt a bizottságot a képviselőház mindössze három hónap előtt küldötte ki. Ezen aránylag rövid idő alatt azonban a parlamenti viszonyok nagy változáson mentek keresztül. Akkor a Deák-párt oly desolált állapotban volt, hogy, mint Bittó István elismerte, «már-már a parlamenti válság felé sodortattunk». Deák Ferenczet a betegsége visszatartotta a közéleti tevékenységtől s így hiányzott a pártban az a nagy erkölcsi erő és szellemi fölény, mely Deák aktív vezetése alatt a pártot nemcsak erős kezekkel együttartotta, de egyszersmind a Deák Ferencz mindig liberális gondolkozásának megfelelő irányban vezette. Ennek az átvett értelemben szólva centrifugális erőnek a hiánya folytán keletkeztek a Deák-pártban a különböző frakciók, melyek a nagy guvernementalis pártot teljes felbomlással fenyegették. Abban az áldatlan, zavaros helyzetben határozta el a képviselőház a 21-es bizottság kiküldését s beválasztva a bizottságba minden párt legkiválóbb tagjait, várta és remélte a bizottságtól nemcsak a súlyos pénzügyi állapotok megszüntetésére szolgáló módok megállapítását, de egyszersmind azt is remélte, hogy a közös tanácskozások folyama alatt kikristalizálódik egy olyan parlamenti többség, melyre az országnak egy erős kormánya bizony támaszkodhatik. A bizottság hosszan tárgyalt, három hónap alatt 65 ülést tartott s így eléggé serényen működött, de az idő és az események nem vártak rája. Chyczy Kálmán megnyerésével alakult egy olyan kormány, melynek a Deák-párt egységét legjobban fenyegető Lónyay-párt is bizalmat

szavazott s támogatást ígért. Így a Deák-párt ismét egy nagy többséggé vált s Chyczy Kálmán pénzügyminiszterségébe vetett bizalommal a 21-es bizottság munkálata nélkül is bizott a jövőben. E szerint a nagy reményekkel kiküldött 21-es bizottság munkálata az idő túlszárnyalta s azt a nagy kötetre menő munkálatot, mint egy «schätzbares Material»-t, egy értékes anyaggyűjteményt a képviselőház egyszerűen kiadta a kormánynak. Ez után a húsvéti szünidő következett és a képviselőház márczius 27-én egész ápril 12-ikéig elnapolta magát.

A szünet alatt a kormányok dolgoztak. Különösen Chyczy Kálmánnak adtak nagy gondot a súlyos pénzügyi viszonyok. Az idő haladt, közelgetett az 1875-ik évi költségvetés előkészítése. A felvett 153 milliós kölcsön első részéből befolyt összeg meglehetősen fogytán volt. Igaz, hogy a bécsi pénzcsoport kötelezve volt ezen kölcsön második felét is átvenni, de Ghyczy borzadt ennek a terhes kölcsönnek a felvételétől. Szeretett volna olcsóbb, egy állam hiteléhez és tekintélyéhez inkább illő kölcsönt szerezni. Az e tekintetben való eljárással Ivánka Imrét bízta meg. Ivánka a néhány év előtt Magyarország területén több nagy uradalmat vásárolt Belga-banknak volt magyarországi igazgatója. Igaz, hogy ez a belga bank magyarországi birtokait akkor már mind eladta, de abból a viszonyból kifolyólag Ivánkának jó összeköttetései voltak belga és holland pénzcsoportokkal. Ivánkát tehát azzal bízta meg Ghyczyt, hogy utazzék Belgiumba, Hollandiába, sőt szükség esetén Angliába is és iparkodjék ott Magyarország részére egy nagyobb kölcsönt szerezni. Azokban az országokban akkor a bank-kamatláb 2—3% között volt s így nagyon logikusan lehetett feltételezni, hogy Magyarország 4, legfeljebb 5% mellett kaphat kölcsönt. Ivánka el is utazott, tárgyalt is ott nagy pénzcsoportokkal, szívesen is fogadták őt; de a belga és holland pénzcsoportok Magyarország iránt annyira bizalmatlanok voltak, hogy egész egyszerűen tagadó választ adtak. Azok a pénzcsoportok a Rotschild consortium-

nak állandó ellenfelei voltak sazt mondták, hogy nem érzik magukat hivatva arra, hogy Magyarországot a már megszokott uzsorásainak a körmei közül kiszabadítsák. Az angol nagytőkések már sokkal udvariasabbak voltak. Ivánka tiszteletére több ezer forintba kerülő fényes villásreggelit is rendeztek. Azon a villásreggelin, mint Ivánka mondotta, együtt voltak legalább ötmilliárd tőkének a tulajdonosai, a kik a Magyarországnak nyújtandó nagyobb kölcsönnek a kérdését komolyan tárgyalták, de a végén mégis abban állapodtak meg, hogy a bécsi pénzcsoportok a közelfekvés folytán jobban ismerhetik Magyarország hitelképességét, mint ők s azért a bécsi pénzcsoportokkal nem vehetik fel a versenyt.

Ezek után Ghyczy előtt nem volt más út, mint csak a 153 milliós nagyon terhes kölcsön második felének a felvételéhez fordulni. Mielőtt azonban erre elhatározta volna magát, kísérletet tett az iránt, hogy nem lehetne-e azon kölcsön súlyos feltételein enyhíteni. Ez irányban is Ivánka Imrét bízta meg a közbenjárással. E megbízatás abból állt, hogy a bécsi érdekelt pénzcsoport tagjaival közvetlenül tárgyalva, hasson oda Ivánka, hogy vagy egy, a már felvett 76 és fél millió kölcsönt is beleszámítva, az összes 153 millió forint egy alacsonyabb kamatú járadék-kölcsönre alakíttassék át, vagy ha ez nem volna keresztülvihető, iparkodjék Ivánka odahatni, hogy ez a második 76 és fél millió aranyforintos kölcsön a stipuláltnál magasabb árfolyam és alacsonyabb kamatláb mellett legyen megkapható. Napokig tartottak az ide vonatkozó tárgyalások a bécsi pénzcsoport vezérférfjaival. Ivánka elmondta, hogy Rothsild bevezette őt egy terembe s ott megmutatta, hogy a már kifizetett első 76 és fél millió forint czimletei mind ott vannak az ő bankjában letéve, csak annyi van abból közforgalomba bocsájtva, a mennyinek forgalombatétele a börze jegyzésére szükséges. Megmondta, hogy a második részletet nem fogja a pénzcsoport piacra vinni. Bevárja a kölcsön lejártának az idejét. Az az öt év nem hosszú idő, hamar eltelik. Ha addig Magyar-

ország pénzügyi viszonyai javulnak, akkor majd lehet arról tárgyalni, hogy az egész 153 milló forint járadék-kölcsönre konvertáltassék; a stipulált árfolyamból és a kamatlábból azonban a pénzcsoport semmit sem engedhet. Így azután Ghyczyt a kényszerűség rászorította arra, hogy elfogadja a bécsi pénzcsoport részére biztosított opcionális jogot a 153 milliós kölcsön második felére is.

A Bittó-miniszterium bemutatkozását követő napon Helfy Ignác kérdést intézett az új pénzügyminiszterhez az iránt, hogy minő elvek fogják eljárásában vezérelni? Az interpellációra Ghyczy azonnal felelt. Főbb vonásaiban részletezte működésének irányát, általánosságban pedig megjegyezte, hogy ő mindig őszinte akar lenni. A törvényhozás előtt soha sem fogja titkolni az ország pénzügyi helyzetét s az őszinteséget még a törvényhozás egyes tagjaival szemben is gyakorolni fogja. Ezt meg is tartotta Ghyczy. Emlékezem, egy alkalommal barátai körében beszélgettünk az ország pénzügyi viszonyairól és a kibontakozás lehető módjairól. E beszélgetés közben Ghyczy azt mondotta: «Nem volna itt semmi baj, csak meg lehetne szüntetni a közös vámterületet és közös bankot. Ha Magyarországnak önálló vámterülete és önálló bankja lenne, akkor rövid idő alatt nem deficizzel, hanem plusszal lehetne lezárni a költség-előirányzatot.» Arra a megjegyzésre: «Hiszen akkor a bihari pontokban van az igazság», azt felelte Ghyczy: «Persze, hogy igaza van a bihari pontok ezen részének, de mit lehet tenni, mikor egyrészt a többség úgy ragaszkodik a 67-iki kiegyezés minden pontjához, mint valami sacramentumhoz, másrészt azt hiszem, ő felségének a beleegyezését sem lehetne erre most megnyerni.» Ez régen volt. Azóta az ország közviszonyai általában nagy mértékben megváltoztak. Egy azonban nem változott és ez az: hogy a mi igazság volt akkor, az igaz ma is...

(Folytatjuk.)

Dr. OLÁH GYULA.

A jövő programjából.

A szocializmus lefegyverzése.

A jövő politikai programjának alakulásai-
ban tudvalevőleg két főakadály várja föl-
tette és szirtjeivel államiságunk hajóját: a nem-
zetiségek és a szocializmus.

A nemzetiségeket majd csak leküzdí a ma-
gyarság hatalmas kulturális és számbeli tul-
sulya. Sokkal megfontolandóbb veszedelem
rejlik a mind szélesebb körre kiterjedő ugy-
nevezett «nemzetközi» szocialisztikus moz-
galomban. Mert ez a nemzeti létünket, egész-
séges állami fejlődésünket fenyegető ellensé-
ges hadsereg saját táborunkból toborozza hi-
veit. Így nemcsak gyöngíti ellenálló képes-
ségünket a másik betegség legyűrésére, hanem
tetszetős eszméinek nagy terjedési sebessége
folytán az elégületlenek, kevésbé megfon-
toltak és esetleg a mindenre kaphatók közül
mind hatalmasabb és szinte megtörhetetlenül
összetartó falanxot szervez a magyar állam-
eszme ellen.

A szocializmustól, mint általános társadalmi
veszedelemtől félni: kishitűség. Ilyen szem-
pontból véve: a szocializmus ma is utópia,
az is fog maradni. Hiszen a szocializmus
tudományos végcéljének a teljes egyenlő-
ségnek, a gazdasági erők teljes államosításá-
nak megvalósítása: az emberi természet alap-
vető tulajdonságaiba ütközik.

A szocializmus főtámadása a vallás és a
mai jogrend ellen irányul. Tehát azt a két
legfontosabb fékező erőt akarja gyöngíteni, a
melyek egyike lelki kényszerrel, másik a fizi-
kaival nyugozta le az ember ártó indulatait.
Nem is képzelhető el az emberi természet
mai és valószínűleg még évezredekig lényeg-
ében változatlan állapotában, hogy spontán
alkalmazkodással minden isteni és emberi felső
hatalomtól való félelem nélkül, tiszteletben
fogja tartani e két hatalom által védelt
emberi értékeket.

Ha tehát az államhatalmat mai formájában
megszüntetnék is, új hatalmat kellene he-
lyette statuálniok. Ez a hatalom pedig mint-
hogy a vallás szelidítő ereje nem támogatja,

zsarnoki módon fogja féken tartani alattvalóit
s e falanszterü jogrend kedvéért erőszakosan
fogja nivellálni akarni a polgárok természet-
szerü különbözőségét.

Ha tehát elképzelhetnők is, hogy egy ilyen
tömegzsarnokság valaha megvalósul, saját
belsejéből támadó s önmagát szétrobbantó
erők: rövidesen újra összeomlasztanak. Mint-
hogy pedig az emberi fejlődés iránya nagy-
jában raczionális, azaz az emberi természet-
nek és az őt környező külső világnak egy-
másra hatásából folyik; ilyen, az emberi lélek
alapvonásaival ellenkező, bárcsak ideig-óráig
tartó fejlődési stádium bekövetkezése nem
valószínű.

Sokkal aggasztóbb ennek az eszmének a
térfoglalása speciális magyar nemzeti szem-
pontból.

A szocializmus ugyanis a nemzetköziség
jegyében indul utnak. Gyengeségnek, mara-
diságnak tartja a nemzeti különösérőségek-
hez való ragaszkodást. Nevetségesnek látja, a
mikor morális és gazdasági áldozatokat hoz-
nak olyan eszmei javak kedvéért, a milyen a
haza, ősi alkotmány, nemzeti büszkeség stb.

Ebben rejlik a szocializmus nagy vesze-
delme. Mert nemcsak, hogy mindig több
embert von el a nemzeti eszme támogatói
sorából, hanem állam és nemzetellenes taní-
tásaival mind több és több állampolgárt buj-
togat ellene. Sőt attól is tartani kell, hogy a
szocialisták a magyar alkotmányos állam-
eszméhez való ragaszkodás hiányában ennek
legveszedelmesebb ellenségével: a nemzeti-
ségekkel is összefognak. Mert hiszen nemzet-
közi elveik lévén, reájuk nézve közömbös,
vajjon a magyarság megtartja-e vezetősere-
pét hazánkban, vagy pedig a nemzetiségek-
nek kénytelen azt átengedni. Az ő szempon-
tjukból csak az a lényeges, melyik államfenn-
tartó népcsoport nyujt eszmei terjesztésre és
megvalósítására nagyobb előnyöket. Világos
tehát, hogy a magyarság nem foglalhat el
közömbös álláspontot a szocialista tanok tér-
foglalásával szemben.

Ha a magyar polgári társadalom nem is
fog oly türelmetlen magatartást tanusítani a

szocialista propagandával szemben, a milyen-nél az utóbbi párt részéről minden törekvése találkozik, erélyes ellenakció előbb-utóbb mégis meg fog indulni. Ez az ellenakció két részből fog állani. Az egyik meg fogja akadályozni a szocialista tanok terjesztését az intelligens osztály körében. A másik pedig a szocialista érületű polgárookra akar hatni, megfelelő eszközökkel, hogy ezen nemzetellenes tanítások hatása alól őket kivonja.

Az *első* elméleti okfejtések alapján, tudományosan iparkodik a szocialista tanításokat ad absurdum dedukálni. Ez leginkább az értelmiségnek megméltelyezését elhárító prophylaxisként jöhet számba.

A *második eszköz* az előbbinél jóval jelentékenyebb. Ha ugyanis a szocialista törekvésekről lefejtjük az elméleti mázt és a pártérdek által ráakasztott sallangot: nuda justitiaként az alsóbb néposztályok elégtelenségét fogjuk legfőbb mozgatóerőül felismerni. A raffinált, sok szórakozást nyújtó modern élet ugyanis mind élesebben állítja szembe az egyes társadalmi osztályok anyagi és kulturális különbségeit. A szocializmus által teljesen egyoldalúlag felvilágosított alsóbb osztálybeli irigységgel elegy elkeseredéssel látja a szellemi, születési és pénzarisztokrácia tagjait, szerinte, könnyebb megélhetési feltételek között.

Ez a gyűlöletté fajuló elkeseredés elfedi előle azt a tényt, hogy az illetők családjuknak és személyüknek a köz iránt való érdemeiért, melyet fáradságos, évtizedekig tartó munkával, önfeláldozással, sőt életük kockáztatásával szereztek, jutottak kivételes polczra.

Ha ezt megértettük, a szocializmus valódi lényére sokkal élesebb világosságot vetettünk, mint a milyent a legkiválóbb szocialista apostolok egyoldalú osztályszempontok által vezetett, műveinek tanulmányozása adhat. Megértjük, hogy a szocialista mozgalom hatalmas izmú küzdelmi forma, melyben az alsóbb néposztályok helyzetük megjavításáért harcolnak.

Ha tehát a magyar nemzeti eszme érdekében, a haza polgárai között támadt ellentéteket enyhíteni és a szocialista propaganda által előidézett harcz élességét csökkenteni akarjuk: az alsóbb társadalmi osztályok, első sorban *gazdasági* természetű elégtelenségét kell megszüntetnünk.

A magyar társadalom ezen osztályok helyzetének javítására szolgáló szocialis intézmények felállításától eddig sem zárkózott el és felebaráti szeretettel, a jövőben sem fog elzárkózni. De a társadalom, mint ilyen, csak kis kaliberű cselekvésekre képes. Itt pedig következetes, a legkisebb részletig tudatos eljárásra van szükség. Ilyenre pedig csak az állam képes. A jövő kormányainak politikája e tekintetben a keresztényi szeretet jegyében fog állani.

Az alsóbb osztályok politikai helyzetének javítása céljából máris megindult a választói jog reformálása. Ily módon az erre már megérett állampolgároknak befolyás adatik az államügyek vitelére.

Gazdasági téren az adóreform adómentessé teszi a létminimumot és ígéretet tesz a szegényebb néposztályok anyagi helyzetének ily irányu további javítására, a mennyire azt az állam pénzügyi helyzete megengedi.

De egyéb szociál-politikai reformokat is fel kell majd venni e programmba.

Ilyen első sorban az állami gyermekvédelem. A gyermekek mint az állam életének jövő részesei, lelkiük minden iránt való nagy fogékonysága miatt, kimentendők fejlődésükre esetleg ártalmasan ható környezetükből.

Az arra alkalmasok aztán államköltségen intellektuális pályákra nevelhetők. Ily módon az állam erélyes kézzel irányíthatja a felmenő osztálymozgalmat.

A többi reformok közül a már kötelezővé tett munkásbiztosítás mellett még megvalósításra vár az *aggor esetére való állami biztosítás*.

A munkanélküliség hátrányainak elhárítására az *állami foglalkoztató műhelyek* felállítása volna kívánatos, mely számos munkást

menthetne meg a nyomor, a bűn és az elzüllesztés veszedelmétől.

Végül a munkásosztály életkörülményeinek megjavítása céljából meg kell akadályozni törvényhozási úton az élelmiszer kereskedők kizsákmányoló üzérkedését.

Államilag építendő munkástelepek a munkásság lakásviszonyait fogják megjavítani, az egészség követelményei szerint s a technika vívmányai által nyújtott előnyökben ezeket az osztályokat is részesíteni fogják. Az első nagy lépést ebben az irányban a miniszterelnök tudvalevőleg már meg is tette.

Az alkoholizmus elleni küzdelem s az alkohol helyett más, ingyenes vagy olcsó szellemi szórakozások nyújtása a munkásságnak, fejezik be ez emberbaráti reformok sorozatát.

Segítségükkel sikerülni fog az elégedetlenkedő alsóbb néprétegeket meggyőzni arról, hogy az állam nem szolgálja egyes néposztályok érdekeit.

Akkor talán a felsőbb néposztályok a szocialisták terminológiájában sem lesznek kizsákmányolók, hanem embertársaik szenvedései és szükségletei iránt érzékkel bíró, sőt értük áldozatra is kész államfentartó népelem.

Ily módon felszabadul az osztályharcok által lekötött erő s a magyar állam minden tagja együttes munkába állhat a magyar állam felvirágoztatására és a nemzeti eszme megerősítésére.

OMIKRON.

Színházi szemle.

A Nemzeti színház új igazgatója.

Mire e sorok nyomtatásban az olvasó elé kerülnek: a Nemzeti színház új igazgatója, Tóth Imre, három dolgon is javában töri a fejét. Az egyik, hogy mit csináljon az intímabb drámai hatásokra meglehetősen alkalmazatlan, pajtaszerű, énekhangok számára épített Népszínházzal, melyet a kultusz-kormány augusztus elsejétől kezdve rendelkezésére bocsátott; a másik, hogy miféle idegen és ú. n. «eredeti» szindarabokból rójja össze hamarjában a maga ideiglenes műsorát; a har-

madik, hogy miféle úton-módon, milyen ravaszkodással, ügyességgel, okossággal és diplomatikus tapintattal kerülje ki elődeinek sorsát: a lejáratast.

Hát biz az úgy történt, a Nemzeti színház éléről gróf Apponyi Albert kultuszminiszter átvezényelte Somló Sándort az országos színművészeti akadémia igazgatói székébe és ezzel eleget tett a fölháborodott «közvéleménynek», mely az utóbbi félesztendő alatt oly vehemenciával követelte ennek az egy és másban nem a legszerencsésebb kezű direktornak a fejét, mint még egy nemzeti színházi Danton fejét sem ő előtte. A közvélemény alatt természetesen nem a szó valódi jelentősége értendő, hanem az, a mi nálunk és a Balkán többi tartományaiban értetődni szokott: bizonyos klikkek, kotteriák, hozzáértő, de főleg hozzá nem értő, előkelő, de főleg éppen nem előkelő magánosok érdeke, mely a sajtóban és más egyebütt szózatot harsonák segedelmével a világba trombitáltatván, a maga kisded közgazdasági tevékenységét nemzeti és művészeti közügy gyanánt tudta és tudja a mindenkor könnyen formálható közhangulatba ügyesen becsempészni. Ezt az így előkészített és megdolgozott közhangulatot sikerült végre is olyan lármává felfújni, a mely Somló Sándort lefújta a Nemzeti színház igazgatói székéről és beültette helyébe Tóth Imrét, a színház eddigi kitünő főrendezőjét.

E lapok hasábjain több ízben részletesen, tárgyilagosan, minden irányban őszinte szókimondással megírtuk, hogy mik voltak a távozó igazgató hibái és mik voltak erényei. Kifejtettük azt is, hogy a Nemzeti színház mai függő helyzetében, bizonyos időn túl, a világnak semmiféle igazgatója sem tarthatja magát. Állítsák oda Rostand költői geniejével Pierpont Morgant, a föld leghidegebb fejű üzleti kapacitását és bizonyos idő után a mai szervezet ezt a direktorsudát is meg fogja enni. Tartós, becsületes sikereket egy nagy színház élén csak *független* igazgató produkálhat. A Nemzeti színház igazgatója azonban annyira nem független, hogy lényegileg alig különbözik a kultuszminiszterium

státusában szereplő bármely előkelő köztisztviselőtől. Sőt helyzete még kényesebb, mert nemcsak fölöttes hatósága kotnyeleskedik bele minduntalan a dolgaiba, megkívánva tőle, sőt egyenesen megparancsolva neki a mindenáron kieroszakolandó pénztári sikereket, de szorítja a sajtó, behálózzák a különböző kottériák, az előkelő és az éppen nem előkelő magánosok, a színház művészi személyzetének titkos és nem titkos intrikáiról, mint természetes kórfolyamatról, nem is emlékeztén. Ennyi malomkő között a legaczélosabb embernek is meg kell bizonyos idő múlva őrlődnie.

Az új igazgató szerződését és kinevezetésének bizalmasabb részleteit nem ismerjük, de ez nem is tartozik reánk. Ha azonban éppen úgy nem kapott minden irányban szabad kezet, mint a hogy nem kaptak elődei: akkor nem valószínű, hogy a színház iránt való meleg szeretetének fénye ne kapjon homályos árnyékokat. Egy-két évig ő is élvezni fogja a szokásos «Schonzeit» örömeit, mint a hogy ez örömeiket minden elődje kiélvezte, a harmadik évben azonban már belekerül a hajtásba és attól kezdve egyik *revolver* a másik után dördül meg személye és állása ellen. Tóth Imre intaktságát, akaraterjét, rengeteg munkabírását, a színház iránt való fanatikus szeretetét e sorok írójánál senki jobban nem ismeri és nagyobbra nem becsüli. Közvetlen tapasztalatból tudom, hogy Tóth Imre, a ki eleddig szerényen a második sorba vonulva szakadatlanul, reggeltől estig, törhetetlen lelkesedéssel szolgálta főrendezői minőségben a színházat, aunnyira, hogy vagy tizenöt esztendő óta annál a színháznál a padlástól a pinczéig senki még két szalmaszálat sem tehetett keresztbe az ő tudta nélkül — a művészet legbecsületesebb fanatikusai közé tartozik és az marad bizonyára a színház igazgatói székében is. Megérdemli, hogy új állásához (majdnem azt írtam, hősiés önfeláldozásához) szerencsét kívánjunk neki. Bizonyos, hogy az igazgatói székben is az marad, a ki volt, de fájdalom, éppen nem bizonyos, hogy máttól számított két esztendő múlva is az

lesz-e, a ki ma: az az izig-vérig munkás és lelkes ember, az önmagában és a jövőben bízó színházi fanatikus. Óhajtandó, hogy ne így legyen, de az elődök példáján okulva alig van rá kilátás, hogy nem így lesz. Szolgáljon tehát lelke akkori keserűségének némi melankolikus vigasztalásául, hogy sorsát abban a székben, bizonyos időn túl a Balkántartományaiában senki el nem kerülheti. Helyzete az úgynevezett eredeti szindarabokkal szemben mindenesetre könnyebb lesz, mint a melyen közvetlen elődje volt. Ez ugyanis az az ütőközpont, a mely körül a legcsunya és legelkeseredettebb intrikák folytak és befolyások érvényesültek.

A kultuskormány újra szervezte a színház drámabíró bizottságát, kimondván, hogy a mely szindarabot ez a bizottság visszautasít azt az igazgató semmi körülmények között sem adathatja elő. Nagyon helyes intézkedés, rég sürgettük, örvendünk, hogy a miniszterium végrehajtotta. Ha utólag még az is ki lesz mondva, hogy *activ* drámaíró ebben a bizottságban, a dolog delikát természeténél fogva, nem foglalhat helyet, ez az új igazgatónak oly jelentős segítségére lesz, a mellyel elődje nem rendelkezett. Rengeteg tehertől fog megszabadulni, ha egy csomó tehetségtelen stréberrel egyáltalán nem is kell szóba állania, hanem hivatkozhatik a bizottságra, a melynek döntését a szeptember elsején életbelépő új szabályzat értelmében megváltoztatni nincs hatalmában. Ezzel a legkonokabb, legszivósabb és a társadalmi állást tekintve, gyakorta éppen nem a legutolsó kullancsokat könnyű szerrel lerázhatja magáról, hogy idejét a komolyan számbavehető szindarabok előkészítésére szentelje és ne legyen kénytelen haszontalanságokkal foglalkozni.

Nagy kérdés azonban, hogy ezek a komolyan számbavehető szindarabok egyáltalában a siker reményével hozhatók-e színre a népszínház rengeteg pajtájában, a melyben finomabb természetű irodalmi hatások aligha érvényesülhetnek. Ez azonban már a jövőre tartozik és hamarosan el fog dőlni. Ezúttal csak konstatáljuk a Nemzeti színház vezeté-

sében beállott változást és elismerve a távozó igazgató sok kiváló érdemét — szives barátsággal köszöntjük az ujat. Szerencsét kívánunk vállalkozásához. Arra valósága ez előkelő álláshoz kétségtelen; a vezetésére bizott kiváló művésztüület lelkét senki ő nála jobban nem ismeri: bizonyos tehát, hogy egy kis szerencse segélyével igazgatói sikerei el nem maradhatnak. Mivel azonban eddig még mindig mások is belekotnyeleskedtek a színház belső vezetésébe, őszintén kívánjuk az új igazgatónak, hogy ő kivételesen csakugyan a saját és a színház szerencséjének kovácsa legyen.

Ha az lesz, illetőleg ha azzá lehet — a Nemzeti színházra jobb jövő vár.

TRAVELLER.

Éva.

Dráma a tanyán.

Irta: SÓLYOM FERENCZ.

— Fráter Baczó...

— Instálom?

— Maga, úgy látom, alszik, a míg én — ezer millió bomba és macskafark! majdnem megfagyok . . . Ne feleseljen, amice, látom . . .

— Tévedni kegyeskedik.

— Jegyezze meg magának fráter, hogy bizonyos dolgokban sohasem szoktam tévedni. Értettük?

— Igenis, értettük.

Ez a csendes morgás, mely úgy hangzott ki a prémes bundák mélységéből, mintha pinczéből huhogna ki egymásra két félig álmos ember, egy löcsös parasztszekér hátulsó ülésében folyt, a malmosi tanyához vezető uton. Az ut, a körülötte levő halmos, hegyes vidékkel együtt, szép fehér hóval volt betakarva s alig látszott a sűrű, ólmos ködben, mely lassan, szétterpeszkedve, szuros hószilánkokat ringatva magával, terjedt széles pászmákban a folyam felől. Alig harmincz, lépésnyire volt a folyó, de nem lehetett

látni; csak a jeges víz zajlásának hangja verődött az utig, melyen a szekér azzal a rémületes lassúsággal koczogott előre a hóban, a mi bolond dühbe szokta hozni az embert.

Ez azonban nem segít semmit. A malmosi tanya utja, czudar, pogány utja, hogy vetnék keresztül fejjel szeges pricscsen azt a legelső tanácsbelit, a ki agyagot hordatott reá. Sohse fényeskedének vala igen észbeli kincsekkel a városi tanácsurak, annak a tekintetes urnak azonban, a ki ezt az utat fundálta volt ide, nyilván olyan puha volt a veleje, mint a vaj s jócskán kicsinyke mértékkel való még abból is, a mi volt. Jöhetnek parádét látni a csikszéki atyafiak, — egész földségükön nem tátoghatnak meg ehhez hasonlatos ronda utat, melyen két erős ló alig birt tova vonszolni egy könnyű, löcsös «Leptikát» — tolná előre valamelyik irgalmas szívű ördög . . . Czó fel a hegynek, szegény párák ketten . . . czó lassan . . . A fuvaros maga sem igen mozdítja kérges markában az ostort, — szénán él a két lova, azonban ha csupa tüzes villámot enne is, akkor se birná itt jobban az utat.

A szekér hátulsó ülésében két úr gubbaszkodott.

Alig látszottak. Deres, nagy, vastag bajusza, szakála az egyiknek, gyenge, kis, szőke bajuszkája a másiknak, — perben levő a fiók-macskáéval. Kék orrok, fülek, — két szigorú szürke szem, s két bóbiskoló másik. Ez a fiatal uré. A szürke az öregé. Más nincsen is megügyelni való semmi. A többi bunda, sipka, sál és lábzsák. Néha-néha rápillant szomszédjára a hatalmas vállú, szürke öreg úr és rádől. Az fölneszel álmodozásából erre a súlyos nyomásra s nagy csomó meleg párát fú ki a hideg téli levegőbe, mely másfél órája csavarja már az orrát s gyűjt szempilláira egy-egy lassan felszivárgó könnyet. Másfél órája körülbelül, hogy elindultak a városból, úgy tetszik azonban, mintha már Jeruzsálem régi szent falait is megkerülték volna. Ólomlábon sántít az idő, — másfél óranak tetszik minden öt perc.

— Fráter, Baczó, — dörmögte nagyot tüsz-szentve az öreg úr. — Figyelmeztetem, hogy elviszi kendet a sátán.

— Instálom?

— Szunyókál, fráter, lánczhordta könnyelmű sindikussa . . . Nem tudja, hogy a ki ekkora hidegben elalszik, az a kocsonya sorsára jut? Mi van a testén?

— Testemen ez egészségtelen időjárásnak lehetőleg megfelelő köntöseim vannak.

— Kabát?

— Igenis, kabátköntös. Tekintettel azonban e zordon enyészetet lehellő időjárásra, kettő. Egy nyári és egy téli. Engedelmevel bíró úr . . .

— Hát még?

— Mellény kettő és ezen bunda. E bunda —

— Magáé?

— Igenis, az enyém, — e bunda —

— Bunda a kend birtokában, fráter . . .

— Igenis az én birtokomban, bíró úr. A pénzbeli javak bár sohasem torlódtak össze oly mennyiségben a birtokomban, hogy valamelyes drágább ruházatbéli cikket belőlök magam megerőltetése nélkül könnyedén megszerezhettem volna, hivatalos küldetéseimnél e saját bunda azonban olyannyira szükséges birtokbeli alanynak bizonyult, hogy megszerzését csekély jövedelmem daczára is komolyan elhatározám. Megtekintetem tehát Tulpenknédel und Söhne templom-utcai üzletében e bundát s havi részletfizetésre tulajdonomul megvásárolám. Ha figyelembe méltóztatik venni, hogy voltak bizony szegény ifjak már a régi görögöknél is, Hellásznak örökszép ege alatt —

— Fráter Baczó!

— Instálom?

— Nagyon sokat fecseg.

— Bocsánat, princzi úr . . .

— Hallgasson.

— Jó.

Az öreg úr e telegráf stílusban lekopogtatt társalgás után még mélyebben sülyesztette be magát a bundájába. Bozontos, szürkülő szemöldökét, hol lerántotta a szemére, hol fölkapta megint, a szerint, a mint gon-

dolkozott. Aztán csak ily szóváltás volt hallható:

— Irományok?

— Rajtok ülök.

Tíz percz mulva:

— Hallja, domine Baczó?

— Igenis, princzi úr.

— Mi a szösz menykő az?

— A folyam zajlik, úgy vélem . . .

— A víz . . .

— Igen a víz.

A folyam vize zajlott balra az uttól. Mintha egy csomó ócska vasdarabot szórának le meredek hegyen. A többnyire fölfelé huzódó megyei út egy kanyarulatnál meglehetősen közel esett a folyamparthoz. A mint a szekér e partra ért, az öreg úr felkapta szemöldökét s kinyújtotta izmos, vastag nyakát a bundából, — lássa, mi van ott.

Néhány árva fűz szomorkodott bő zuzmárával rakva a parton. A fűzeken túl a folyó. Partja élesen vált el a zöld jégpánczéltól, mely a folyam közepe felé mindegyre vékonyodott s végül eltűnt a kövekre zuhogó víz hullámvérése közt. Az öreg vizsgálóbíró megdőfte fiatal joggyakornoka vállát s belemutatott a ködbe.

— Látok valamit a jég szélén.

— Magam is, princzi úr, — dunyogta az ifjú.

— Látja, Domine Baczó? egy helyen be van törve a jég. Nos? Annak a törésnek a szélén . . . Látja, amott —

— Tulsok a köd . . . látás . . . nehéz . . . De mintha piros színe volna ott annak a valaminek a jégen. Mintha egy piros — igenis —

— Egy piros kendő, fráter.

— Igenis, egy piros rongy . . .

— Egy piros istennyila! — mordult rá öblös hangján az öreg úr, s ismét a bunda mélységébe sülyedt. — Morgott valamit Baczó Bálint joggyakornok úr is, de csak lassan, magának. Lehunyta a szeméit, s úgy tett, mint a ki alszik. Bánja is ő. Egyébre tartogatja fejét, semhogy keserves drámák kinyomozására vesztegessen belőle azt, a mi fölösle-

ges. Bizonyos, hogy története van annak a piros kendőcskének, amoda lenn a jégen, — piszkálgassa azonban az, a ki ráér. A ki belezuhant a vízbe, ha fiú, ha leány, az ott veszett és azzal punctum, ő ugyan ne halászsza ki onnan se a hullát, sem a drámát. Hojjé, uram isten, mennyi efféle bús komédia esik mindennap ezen a gömbölyű világon, — kinek vagyon akkora petrencze feje, hogy valamennyi elpusztult embernek külön érdekelje fekete színű sorsa? Nem ér ő arra, bizony nem ér ő arra . . .

Hiába döföli éles megjegyzéseivel a bíró úr, ebben a konokságában aligha fog valaha megváltozni.

*

Esztendőök óta kíséri hivatalos utazásaiban az öreg urat, esztendőök óta azonban sohasem törte homályos tragédiákon a fejét. A bíró úr persze lenézi érte, s kicsinyli egyébképen a hivatalos állását is. Meg lehet érteni egyébiránt ezt is. Az öreg úr még abból a régi időből való tarfejű sas, a mikor az ifjú ember csak afféle sindikus legényke volt, s arra használódott, hogy a tekintetes táblabíró úrnak új ludtollat vágjon, pipáját rendben tartsa, s nagy ritkán némi kis iráskát is kapirgáljon diktálás után, szálkás görgényi papirosra, mely olyan kemény és nehéz volt akkoriban, hogy embert lehetett vele agyonütöni, Innen vagyon, hogy az öreg úr félig-meddig ma is a táblabíró világban él, s az egyetemet végző, ékes beszédű joggyakornokokat is csak afféle tedd ide-tedd oda sindikusoknak nézi. Pedig hát lassan . . . Kutya csak a diploma bőre . . .

Bizonyos egyébiránt az is, hogy a bíró úr érdekes ember.

Mikor a táblabírótság az ócskaságok almáriumába került, ő is lecsapta a maga titulusát, hazament a vármegye székhelyéről a falujába, s körülbelül tíz esztendeig nem látta senki. Beszélik, hogy igen szép asszony felesége volt. Valami bécsi család leánya: szőke, hullámos, meleg haja, finom kis arcza, ruganyos, karcú alakja . . . Sokat

beszéltek róla a megye-gyűlésekre fellátogató vidéki nemes urak. Tetszett nekik a fess bécsi asszony. S annál jobban tetszett, mentől nagyobb gyűlölettel sziszegtek róla a nők. Régi dolog, hogy egy szép asszony diadalszekerét nem annyira a férfiak elragadtatása, hanem inkább a nők gyűlölködése vonja. Így volt itt is. A szép bécsi asszony hírének fénye annál csillogóbb lett, minél erősebb volt az ellene indított ostrom.

Tudott-e ezekről a dolgokról a férj, nem-e, — ez olyan kemény dió, a melynek feltörésével hiába próbálkoztak.

Tény csak annyi, hogy úgy tíz év mulva egyszer csak megint előkerült. Nagyon komoly, nagyon halavány volt, s megöregedett félév alatt vagy husz esztendővel. Izmos, oszlop alakja megereszkedve nyugodott törzsén, — keveset beszélt, s egyetlen egyszer se ment föl a megyei kaszinóba, a hol pedig még maga az arisztokrata főispán is megszokott jelenni néha.

A főispánnal az utcán találkozott. Kezet nyujtottak egymásnak.

— Mindennek vége?

— Vége.

— Azt hiszed, hogy kihevered?

— Azt.

— Okosan, okosan . . . mondotta gyöngéd részvétellel a főispán és erősen megszorította a sápadt ember kezét. Ha valamiben segílyedre lehetek, édes Zsigmond, rendelkezésedre állok.

— Köszönöm, Isten veled.

— A viszontlátásra!

Együtt voltak huszártisztek Bécsben. Szerették egymást. Azóta nagyot fordult a világ, — egymás iránt való rokonszenvüket azonban soha sem érte rozsdá.

A főispán semmit sem kérdezett arról, a mi történt, — annál többet suttogtak egymás közt a megyebeli urak. Mindent megtudtak hamar. Terjedt a fullánkos szó, mint a vilám. «Szegény Zsiga, — sajnálkozott a kövér Werner báró, — jobb lett volna, ha egyedül jön haza Bécsből, — par la mort! most itt a skandál» . . . Az alispán vállat

vont. «Feleségem előre megjósolta; hajlékonyak ezek a bécsi nők, mint a nádszál» . . .

— Maradt valami vagyona Zsigának?

— Dehogyan maradt.

— Persze, persze . . . Örült fényt úztek . . .

Falun . . . Mekkora hóbot: Még ha Pestre költözött volna, vagy akár ide is, — de falun, falun, egy sáros fészekben . . . esztendőig . . .!

S firtatták, magyarázták a botrányt a kaszinóban. A megyei főjegyző úgy tudta, hogy a szép szőke bécsi asszony úgy szökött meg egy szép napon a falusi kastélyból, s egyenesen Bécsbe utazott a mamájához. Mások ezzel szemben azt állították, hogy Török Zsigmond maga úzte el házából nejét . . . Isten csodája, hogy agyon nem lőtte . . . Megindult százféle formája a suttogásnak; érzékeny hozzátoldással az egyik, piszkos történettel keverve a másik. Hogy a fess bécsi asszony így meg amugy . . . Férje becsületes nevére . . . szégyen . . . Meg kellett volna ölni.

— Lelőttem volna! — háborgott dühösen egy földbirtokos, s lecsapta az asztalra a kártyát.

— Lassan, Pisti, — hisz azt se tudjuk, hogy ki volt — Faust . . .

— Hogy az ördögbe ne! Hát a báró!

— Azt a szent pofájú fiatal ember?

— Persze, hogy az!

— No, még ilyet . . . Bizonyos ez?

— Mint a halálot.

— Teringettét . . .

Két hónapig volt édes a megyebeli hölgyek uzsonna kávéja is. Nem akadt a Török Zsigmond családi drámájának egyetlenegy olyan szála sem, a melyet tízféle formában is ne gubanczolgattak volna össze. Az összes pletykák vége az volt, hogy a «szegény Zsiga» nagyon rosszul cselekedett, a mikor egyszerűen csak elűzte nejét. Ez talán lovas vonás, — de lány, de gyöngye . . . Meg kellett volna ölni azt a kigyót. «Még ha magyar asszony lett volna — sziszegte az alispáné — de egy bécsi német, egy zsemlyeszőke . . . Igenis egy csunya zsemlyeszőke, osztrák kigyó» . . .

A polgármesterné új olajat öntött a tűzre.

— Nem épen; kedveském, nem épen, — azt sem lehet mondani, hogy csunya volt. Csinos volt, lelkecském, csinos, mint minden gonosz teremtés . . .

— Csinos volt, Fanny, az Istenért, — az az asszony?

— Az bizony . . .

— Már bocsáss meg, de úgy látszik, sohasem láttad.

— Hiába, hiába . . . csak szép asszony volt biz az —

— Ugyan hallgass!

— De Fanny Fanny! — S rátámadtak a polgármesternére az asszonyok — hogy mondhat ilyen zöldet! Rut volt, csunya volt, gonosz volt az a szemtelen bécsi asszony — meg kellett volna ölni. — A «szegény Zsiga» iránt általános volt a részvét. Kicsit lágyan viselte ugyan magát, de hát ölni végre is nem olyan könnyű munka. Kimondani, ki lehet mindent hamar, — meggyilkolni tegyverrel, egy nőt . . . Tán nem is férfias dolog . . . Szóval, akárhogy áll ez a szerencsétlen história annyi okvetlen bizonyos, hogy a férfi méltó az asszonyok részvétére, s ezt talán meg is fogja nyerni.

Félév múlva Török Zsigmond vizsgálóbíró lett a törvényszéknél. A miniszter állítólag ügyvédi diplomája alapján nevezte ki, — voltak azonban, a kik e kinevezést inkább a «főispán alapján» nyugvónak állították. Annyi tény, hogy a főispán két ízben utazott Pestre, s még a képviselőház folyósóján sem hagyott békét a kegyelmes úrnak. Meg lehet tehát érteni, hogy a kinevezés végre is megjött.

Nem kellett megbánni, — az öreg úr a legélesebb szemű emberek közé tartozott — másokkal szemben. A maga fedele égését későn vette észre, a más hamujában pislogó szikrát azonnal. Hire gyorsan vált félelmissé. Hajlandóságai a régi táblabíró gorombáskodásra nemkülönben. Ismeretes dorongoló szava a «hallgasson!» nagy népszerűségre emelkedett a vármegyében. A kövér Werner báró egy alkalommal például igen fényes élczet vélt elpattantani, midőn inasát egy

«Nagyságos Hallgasson Zsigmond úrnak» címzett levéllel megküldte hozzá.

Fölöttébb sértette ez a goromba csitítás Baczó Bálint joggyakornok úr önértését is. Ő kitünően végzett jurista, finom költői hajlamokkal megáldott fiatal ember, ki már serdülő suhancz korában feltűnést keltő hatással szavalta Márius dörgő monológját Karthágó romjain, egy jótékony célú pikniken a Fehérlóban. Azonkívül a nevelése. Minden a nevelés. Lehet valaki bölcse, mint Salamon király, a híres — azért még sincsen helye parkettes padlón, ha gondolatait nem képes választékos formában előadni. Törekedett tehát a választékosságra s e miatt állandó perben volt a princípálisával. Azaz, hogy a princípális lehallgassonozta, ő meg hallgatott; legfeljebb nyelt reá nagyokat, — az szabad volt.

Gubbasztván bundája prémes belsejében, nagyon hatásos választ tudott volna adni, ha valamely előkelő terem parkettjén állott volna. Egy pár szellemes vágás, néhány csipős megjegyzés a gunynak élességével s egy gentleman finomságával odavetve, — s a hatás teljes. Az öreg úr bámulva, zavartalan totyogott volna helyén, pirult, sőt izzadt volna, ő azonban elfordult volna, s a szellem fölényével legfőlebb ennyit mondott volna... volna... volna, egészen a kilencedik falu határáig —

— Jegyezze meg magának, princzi úr, hogy már Hellász örökszép ege alatt, a régi görögöknél —

— Szamár!

Baczó Bálint megdöbbenve tolt ki orrát a bundából. Neki szólt ez?

— Mondtam már, hogy vigyázz a lovaiddra, különben leteremtelek a bakról, te szamár! Bele akarsz fordítani a hóba?

A fuvaros hátra hajolva instálta alá a nagyságos biró urat, hogy ne tesszen haragudni, de akármennyit mereszti a szemét, nem lát ebben a pokolra való ködben.

A joggyakornok úr megnyugodott. Különös lett volna, ha neki szól vala az a disztelen titulus, melyet csak ostoba honpolgárok fejé-

hez szokott röpíteni a méreg. Olyan honpolgárok fejéhez például, a kik sohasem szavalták Márius dörgő monológját Karthágó romjain, mint ő. S a joggyakornok úr szívét e pillanatban ismét elöntötte a visszaemlékezés édessége. Nagy dolog volt, nagy dolog volt... Töméntelen közönség a teremben; sok petroleumlámpa, ötvennégy stearin gyertyának tündéri fénye, — hajhó, hajhó. S ő ott állt az emelvényen és büszkén, hátraszegett fővel, merész ajakkal ordította:

Haj, te daczos, te engedetlen város
Ily sorsra voltál épen érdemes,
Én megtiporlak, s harsányan kiáltom:
Rút ellenségem, Róma, bosszút álljon!

Erre felzugott a mindent felforgató, viharos éljen és taps, s ő ott állt kipirulva, büszkén, boldogan a tomboló áradatban, mint egy igazi hős. A biró úr e perczen hangoosan elásította magát. Baczó Bálint elfintortotta az orrát, s egészen eltűnt feje a bundában.

*

Nehéz sötétség lett, mire a szekér a malmosi tanya alsó cziheréig ért. Sűrű bozót terpeszkedett a balkézt eső hegyoldalán, görbe árkokkal, s hóval befűtt kőszakadékokkal szeldelve keresztül össze-vissza. Csupa veszedelem arra felé járás. — A fuvaros lemászott a bakról és vezetékre fogta lovait. Sokszor megesett már az, hogy a tanya gazdája maga is betévedt szekerevel az árokba, s úgy ott ragadt, mintha beleenyvezték volna. Ime, ez például út, a hol mennek. Ha balra lenyula lábával, az már árok. Azon túl van a cziheres bozót, sűrű, gubanczos, kitanulhatatlan útvesztőkkel, mélyekben soha még fejszének éle nem csinált rendet. Még azontul van a hegy. Hatalmas, tarajos, magas hegy; fölér felhőig a kupja, s le egész a folyamig a lába. Ott jöttek el, de persze nem látták a ködben. A jó öreg Benedekné házikóját sem vették észre, pedig az is ott van. Ő ugyan látott némi világot a háza tájékán, de nem merné reá ígérni fejét. Némelykor lidérczek is sompolyognak erre...

Az öreg úr kiásta magát a bundából, s feltolta fején a prémes sipkát.

— Messze még, fiam, a tanya?

— Ő rajta baktatnánk immár, nagyságos uram, — felelte a fuvaros, — valahol erre a ház. Ördög nyelné el ezt a párát, a kitől nem láthassuk.

— Instálom, ha szemeim látása nem csal, erre jobbra mintha fénysugár reszketne az éjszakában, — fuvolázta a joggyakornok úr.

— Jól lát, fráter Baczó, arra a ház.

Egy csapat mérges komondor riadt a szekér felé. A fuvaros boszankodva szabdalta el őket az ostorával. Kusti, lompos férgek, melyiknek fáj verésre a foga.

— Están gazda, Están gazda! Gyűjjék már kend!

A ház felől éles fütty parancsolta vissza a kutyákat, s a fuvaros békével kerülhetett szekerével a tornác elé. Magas, csontos alak várakozott ott a szekérre. Piémes bőrbekecs a vállán, kucsma a fején, melyen ősz volt már a rövidre nyírott haj. Lámpással világított az uraknak.

— Kend a gazda?

— Én.

— Vágó Istvánnak hívják?

— Annak.

S utána mormogta félhangon a foga között:

— Hágjanak le.

Fráter Baczó lesegítette a principálist. Az öreg úr először kinyújtotta meredt tagjait, azután megparancsolta a fuvarosnak, hogy sok abrakot adasson a lovaknak, — megérdemlik. Csuda, hogy ki nem dőltek ebben a pogánynak való kutya útban.

— Vártam az urakra, — mondotta érdes, mély hangján a gazda.

A biró keresztül döfte átható, szürke szemével az embert.

— Szobát és ételt!

Ez parancs volt. Vágó István féloldalvást pillantott reá; mondani is akart valamit, de ismét arczába csapott az a két éles szürke szem, mint két sasköröm.

— Hallotta kend? — Azután odafordult a

gyakornok úrhoz és rendelkezett: «Tárczám, pipámat ügyelje domine Baczó. Az irományokat tartsa kéznél. Sálomat tegye a bundám zsebébe». Ezalatt a számukra berendezett szobába értek, Domine Baczó lerakta a holmit, s egy sóhajjal letelepedett.

Orra, füle szép lilaszinben virított, ujjait csak lassan merte meghajtogatni, nehogy isten csudájára valahogy eltörjenek. A biró úr, imhol, tán nem is fázik. Igen könnyedén babrál az ujjáival. Végig sétálja egyszer-kétszer a parasztszobát, s közvetlen közel áll meg az ajtóban várakozó gazda előtt.

— A csendlegények mióta vannak itt?

— Tegnap este jöttek.

— Későn?

— Mindjárt a baj után. Bérest meneszték utánuk, úgy jöttek el.

— A leánya?

— Fenn jár, de gyengén vagyon, uram, — felelte a gazda s félrefordította fejét. — Nem tetszett neki a vallas s nem különösen a biró szuró tekintete, mely még a lelkét is át akarja furni.

— Elmehet, — hangzott a parancs. — Küldje be kend a vacsorát s egy negyed óra mulva a csendbizont. — Azzal oda fordult a melázó fiatal úrhoz: Fráter Baczó!

— Instálom?

— Keresse elő a bicskámát.

Épen hozták az ételt. Fráter Baczó benyult a bunda egyik rengeteg zsebébe s kihalászta belőle a finom török veretű kést. Pompás kék pengéje volt, fehér csontnyele, apró ezüst holdakkal, korál pettyekkel kirakva egész a hajlékony penge nyakáig. S azt mondják, csöpp hija, hogy véres története nem lett ennek a késnek. Egyetlen pillanaton, a biró úr agyának percnyi meghibbanásán mult, hogy a hosszú, kék penge egy szép bécsi asszony mellét . . . a ki nyomorultul elárulta . . . Ej, milyen utálatos komédia ez; bizony nem érdemes beszélni róla. A megyei kaszinóban s az uzsonna kávék mellett édes pletykákat élvező férfiak és nők persze inkább szerették volna, ha a férj ledöfi áruló nejét ezzel a késsel. Több lett

«Nagyságos Hallgasson Zsigmond úrnak»
címzett levéllel megküldte hozzá.

Fölöttébb sértette ez a goromba csitítás Baczó Bálint joggyakornok úr önérzetét is. Ő kitünően végzett jurista, finom költői hajlamokkal megáldott fiatal ember, ki már serdülő suhancz korában feltűnést keltő hatással szavalta Márius dörgő monológját Karthágó romjain, egy jótékony czélú pikniken a Fehérlóban. Azonkívül a nevelése. Minden a nevelés. Lehet valaki bölcös, mint Salamon király, a híres — azért még sincsen helye parkettes padlón, ha gondolatait nem képes választékos formában előadni. Törekedett tehát a választékosságra s e miatt állandó perben volt a princípálisával. Azaz, hogy a princípális lehallgassonozta, ő meg hallgattott; legfeljebb nyelt reá nagyokat, — az szabad volt.

Gubbasztván bundája prémes belsejében, nagyon hatásos választ tudott volna adni, ha valamely előkelő terem parkettján állott volna. Egy pár szellemes vágás, néhány csipős megjegyzés a gunynak élességével s egy gentleman finomságával odavetve, — s a hatás teljes. Az öreg úr bámulva, zavartalan totyogott volna helyén, pirult, sőt izzadott volna, ő azonban elfordult volna, s a szellem fölényével legfőlebb ennyit mondott volna . . . volna . . . volna, egészen a kilencedik falu határáig —

— Jegyezze meg magának, princzi úr, hogy már Hellász örökszép ege alatt, a régi görögöknél —

— Szamár!

Baczó Bálint megdöbbenve tolt ki orrát a bundából. Neki szólt ez?

— Mondtam már, hogy vigyázz a lovaiddra, különben leteremtelek a bakról, te szamár! Bele akarsz fordítani a hóba?

A fuvaros hátra hajolva instálta alásan a nagyságos biró urat, hogy ne tesszen haragudni, de akármennyit mereszti a szemét, nem lát ebben a pokolra való ködben.

A joggyakornok úr megnyugodott. Különös lett volna, ha neki szól vala az a disztelen titulus, melyet csak ostoba honpolgárok fejé-

hez szokott röpíteni a méreg. Olyan honpolgárok fejéhez például, a kik sohasem szavalták Márius dörgő monológját Karthágó romjain, mint ő. S a joggyakornok úr szivét e pillanatban ismét előntötte a visszaemlékezés édessége. Nagy dolog volt, nagy dolog volt . . . Töméntelen közönség a teremben; sok petroleumlámpa, ötvennégy stearin gyertyának tündéri fénye, — hajhó, hajhó. S ő ott állt az emelvényen és büszkén, hátraszegett fővel, merész ajakkal ordította:

Haj, te daczos, te engedetlen város
Ily sorsra voltál épen érdemes,
Én megtíporlak, s harsányan kiáltom:
Rút ellenségem, Róma, bosszút álljon!

Erre felzugott a mindent felforgató, viharos éljen és taps, s ő ott állt kipirulva, büszkén, boldogan a tomboló áradatban, mint egy igazi hős. A biró úr e perczen hangosan elásította magát. Baczó Bálint elfintortotta az orrát, s egészen eltűnt feje a bundában.

*

Nehéz sötétség lett, mire a szekér a malmosi tanya alsó cziheréig ért. Sűrű bozót terpeszkedett a balkézt eső hegyoldalon, görbe árkokkal, s hóval befűtt kőszakadékokkal szeldelve keresztül össze-vissza. Csupa veszedelem arra felé járás. — A fuvaros lemászott a bakról és vezetékre fogta lovait. Sokszor megesett már az, hogy a tanya gazdája maga is betévedt szekerével az árokba, s úgy ott ragadt, mintha beleenyvezték volna. Ime, ez például út, a hol mennek. Ha balra lenyul a lábával, az már árok. Azon tul van a cziheres bozót, sűrű, gubanczos, kitanulhatatlan útvesztőkkel, mélyekben soha még fejszének éle nem csinált rendet. Még azontul van a hegy. Hatalmas, tarajos, magas hegy; fölér felhőkig a kupja, s le egész a folyamig a lába. Ott jöttek el, de persze nem látták a ködben. A jó öreg Benedekné házikóját sem vették észre, pedig az is ott van. Ő ugyan látott némi világot a háza tájékán, de nem merné reá igérni fejét. Némelykor lidérczek is sompolyognak erre . . .

Az öreg úr kiásta magát a bundából, s feltolta fején a prémes sipkát.

— Messze még, fiam, a tanya?

— Ő rajta baktatnánk immár, nagyságos uram, — felelte a fuvaros, — valahol erre a ház. Ördög nyelné el ezt a párát, a kitől nem láthassuk.

— Instálom, ha szemeim látása nem csal, erre jobbra mintha fény sugar rezketne az éjszakában, — fuvolázta a joggyakornok úr.

— Jól lát, fráter Baczó, arra a ház.

Egy csapat mérges komondor riadt a szekér felé. A fuvaros boszankodva szabdalta el őket az ostorával. Kusti, lompos férgek, melyeknek fáj verésre a foga.

— Están gazda, Están gazda! Gyűjjék már kend!

A ház felől éles fütyty parancsolta vissza a kutyákat, s a fuvaros békével kerülhetett szekérével a tornác elé. Magas, csontos alak várakozott ott a szekérre. Prémes bőrbekecs a vállán, kucsma a fején, melyen ősz volt már a rövidre nyírott haj. Lámpással világított az uraknak.

— Kend a gazda?

— Én.

— Vágó Istvánnak hívják?

— Annak.

S utána mormogta félhangon a foga között:

— Hágjanak le.

Fráter Baczó lesegítette a principálist. Az öreg úr először kinyújtotta meredt tagjait, azután megparancsolta a fuvarosnak, hogy sok abrakot adasson a lovaknak, — megérdemlik. Csuda, hogy ki nem dőltek ebben a pogánynak való kutya útban.

— Vártam az urakra, — mondotta érdes, mély hangján a gazda.

A biró keresztül döfte átható, szürke szemével az embert.

— Szobát és ételt!

Ez parancs volt. Vágó István féloldalvást pillantott reá; mondani is akart valamit, de ismét arczába csapott az a két éles szürke szem, mint két sasköröm.

— Hallotta kend? — Azután odafordult a

gyakornok úrhoz és rendelkezett: «Tárczám, pipámat ügyelje domine Baczó. Az irományokat tartsa kéznél. Sálomat tegye a bundám zsebébe». Ezalatt a számukra berendezett szobába értek, Domine Baczó lerakta a holmit, s egy sóhajjal letelepedett.

Orra, füle szép lilaszinben virított, ujjait csak lassan merete meghajtogatni, nehogy isten csudájára valahogy eltörjenek. A biró úr, imhol, tán nem is fázik. Igen könnyedén babrál az ujjával. Végig sétálja egyszer-kétszer a parasztszobát, s közvetlen közel áll meg az ajtóban várakozó gazda előtt.

— A csendlegények mióta vannak itt?

— Tegnap este jöttek.

— Későn?

— Mindjárt a baj után. Bérest meneszték utánuk, úgy jöttek el.

— A leánya?

— Fenn jár, de gyengén vagyon, uram, — felelte a gazda s félrefordította fejét. — Nem tetszett neki a vallatás s nem különösen a biró szuró tekintete, mely még a lelkét is át akarja furni.

— Elmehet, — hangzott a parancs. — Küldje be kend a vacsorát s egy negyed óra mulva a csendbiztost. — Azzal oda fordult a méléző fiatal úrhoz: Fráter Baczó!

— Instálom?

— Keresse elő a bicskámát.

Épen hozták az ételt. Fráter Baczó benyult a bunda egyik rengeteg zsebébe s kihálászta belőle a finom török veretű kést. Pompás kék pengéje volt, fehér csontnyele, apró ezüst holdakkal, korál pettyekkel kirakva egész a hajlékony penge nyakáig. S azt mondják, csöpp hija, hogy véres története nem lett ennek a késnek. Egyetlen pillanaton, a biró úr agyának percnyi meghihibbanásán mult, hogy a hosszú, kék penge egy szép bécsi asszony mellét . . . a ki nyomorultul elárulta . . . Ej, milyen utálatos komédia ez; bizony nem érdemes beszélni róla. A megyei kaszinóban s az uzsonna kávék mellett édes pletykákat élvező férfiak és nők persze inkább szerették volna, ha a férj ledöfi áruló nejét ezzel a késsel. Több lett

volna az anyag. Volt így is elég, — egy gylkosság azonban háromszor annyi ideig tartott volna.

A szomszéd parasztszobából beszéd hallatszott át a vékony falon. Kongó, mély hang volt az egyik; Fráter Baczó kitalálta, hogy az a gazdáé. Nyers, öblös hang, — szinte koppan. A másik női hang — bizonyosan a leányáé. Hegyezte a fülét, hogy megértsen valamit az elfojtott, de heves szóváltásból, de nem igen tudott abból kivenni semmit.

— Menjen, domine, — rendelkezett vacsora után a bíró — és parancsolja be a csendbiztost. Azután keresse elő az aktákat. Megtartjuk a vizsgálatot.

— Ma, instálom?

— Fráter Baczó!

— Tessék?

— Hallgasson. — S az öreg úr félre tolva maga elöl a tányért, gondosan megtörölgette a kését. Majd kikotort a kabátja zsebéből egy fekete bőrbe kötött tárczát és az abban levő töméntelen papirszelet közül kettőt maga elébe helyezve, fölemelt homlokkal tanulmányozta a reájuk kapart szedte-vette sorakat, melyeken ő rajta kívül senki ember fia el nem igazodott volna. A régi, jó táblabíró urak valamikoriban, efféle dirib-darab papirosszeletekről sokkal velősebb ítéletet mondtak, mint ma a hosszú «ténybeli álladé»-okhoz szokott méltóságos kuriai bírák. Ma minden a papiroson van, akkoriban minden a fejben. — Mire fölvetette fejét, Fráter Baczó állt előtte a csendbiztossal, a ki alássan jelentette, hogy az ajtó előtt még két szálás legény áll.

— Jól van. Üljön le, domine és üsse föl az aktákat; meg fogjuk csinálni a jegyzőkönyvet. Kend pedig, intett a csendbiztosnak, szólítsa be a gazdát.

Vágó István hívás nélkül is jött. Künn várt az ajtó előtt.

A hogy odaállt bután, megereszkedett, lomha testtel a szuronyos puskával, katonás merevséggel várakozó csendőr mellé, a joggyakornok úrban azt a gyanut keltette, hogy ebben a csontos, nagy testben pokoli gye-

henna tüze lobog, s ha senki se látja, tán még tulajdon vastag izmaiba is beleharap, mint a kigyó. Micsoda borzasztó öblök, bika-verő karok, erős, domború mell, héjja szem, fürkésző, sunyi tekintet, s orra, mely tömött, szürkülő bajuszára görbül. Gyanus, nagyon gyanus . . . Hellász ragyogó ege alatt nyilván faltörő kosnak használták volna, de úgy, hogy szeges korbácsokkal ügyelje munkáját három ember. Azonban írni kellett. A bíró úr diktált, s ő kitöltögette rendre a rubrikákat. Kora, neve, állapota stb.

(Befejező közlemény következik.)

Az UJ SZEMLE

megjelenik minden hó 1-én és 15-ikén.

Előfizetési ára: Az előfizetési pénzeket legcélszerűbb utalványon az UJ SZEMLE kiadóhivatalához. Budapest, V. Alkotmány-utca 23. beküldeni előfizetni lehet azonban minden könyvkereskedés útján is.

Egész évre 24 kor.
Félévre 12 kor.
Negyed évre 6 kor.
Egyes szám 1 kor.

Az UJ SZEMLE kiadóhivatala.

TARTALOM: Az osztrák-magyar monarchia a Balkánon, írta: *Blaskovich Sándor*. — Az 1875-ik évi Tisza-féle fuzió története, írta: *Dr. Oláh Gyula*. — A jövő programjából, írta: *Omikron*. — Színházi szemle, írta: *Traveller*. — Éva, írta: *Sólyom Ferencz*.

FELELŐS SZERKESZTŐ: ABONYI ÁRPÁD.

Mielőtt
személy-, jelzalog- v. építési

KÖLCSÖN
iránt intézkednék

kérjen díjtalanul prospektust.

MELLER L. EGYED
Budapest IX, Lónyai-u. 7.
Telefon-Interurbán
46—31.

Franklin-Társulat nyomdája.